

Jezične koncepcije riječke i zagrebačke filološke škole

Fumić, Mateja

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:322664>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Mateja Fumić

**Jezične koncepcije riječke i zagrebačke filološke
škole**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2015.

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES OF RIJEKA

Mateja Fumić
Linguistic concepts of Rijeka and Zagreb Philological School
(GRADUATION THESIS)

Rijeka, 2015.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
Odsjek za kroatistiku

Mateja Fumić

Matični broj: 0009058675

Jezične koncepcije riječke i zagrebačke filološke škole

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentorica: prof. dr. sc. Diana Stolac

Rijeka, 2015.

Sadržaj

1. Uvod.....	6
2. Metodologija istraživanja	8
3. Riječka filološka škola	11
3.1. Jezikoslovni rad Frana Kurelca.....	16
4. Zagrebačka filološka škola.....	21
4.1. Jezikoslovni rad Adolfa Vebera Tkalčevića	26
5. Jezična analiza tekstova Frana Kurelca i Adolfa Vebera Tkalčevića	30
5.1. Analiza pravopisa.....	32
5.2. Fonološka analiza.....	38
5.3. Morfološka analiza.....	45
5.4. Sintaktička analiza	57
5.5. Tvorbena analiza.....	62
5.6. Leksička analiza	64
6. Zaključak.....	70
7. Popis izvora i literature	72
8. Sažetak i ključne riječi	76
9. Abstract and keywords.....	77

1. Uvod

Hrvatsko je 19. stoljeće obilježeno burnim političkim i jezikoslovnim previranjima. Već je početak stoljeća nagovijestao vrlo nemirno razdoblje; hrvatske su se zemlje nakon Napoleonskih ratova našle pod austrijskom krunom, Dubrovačka je Republika prestala postojati 1808. godine, a sve veće nezadovoljstvo germanizacijom i mađarizacijom kulminiralo je hrvatskim narodnim preporodom te ilirskim pokretom tridesetih godina. Stanje u Monarhiji se ne smiruje pa Hrvati često javno pokazuju nezadovoljstvo statusom koji imaju u zajedničkoj zemlji. Nemiri nerijetko kulminiraju revolucijama, kao onom iz 1848. godine, Rakovačkom bunom iz 1871. godine, a spaljivanje mađarske zastave u Zagrebu 16. listopada 1895. dovoljno je govorilo o onome što hrvatska javnost misli o politici u Monarhiji.

Za to vrijeme vrlo nemirno bilo je i u jezikoslovnim krugovima. Ovo je stoljeće obilježio rad četiriju filoloških škola: zagrebačke, riječke, zadarske te hrvatskih vukovaca. Na čelu prve od njih stajao je Adolfo Veber Tkalčević, riječku je školu predstavljao Fran Kurelac, zadarsku Ante Kuzmanić, a među vukovcima prednjačili su Tomo Maretić, Franjo Iveković te Ivan Broz. Nerijetko su se predstavnici ovih škola oštro sukobljavali, a najveći su okršaji vidljivi u onoj riječkoj i zagrebačkoj, odnosno između njihovih predstavnika Frana Kurelca i Adolfa Vebera Tkalčevića. Oba vrlo temperamentna i u obrani svojih stavova nepokolebljiva jezikoslovca, više su se puta sukobili na papiru. Polemike je nerijetko započinjao upravo Kurelac, no Veber nije dugo čekao da mu odgovori. Najviše je rasprave među njima izazvao nastavak –ah u genitivu množine zbog kojeg je predstavnik riječke filološke Vebera i njegove učenike podrugljivo nazvao *ahavcima*. Jezikoslovci su polemizirali i oko drugih jezičnih pitanja. Iako su obojica pisali morfonološkim pravopisom te su bili skloni jezičnome purizmu, drugačije su gledali na osnovu hrvatskome književnom jeziku, a time i na njegove oblike, posebno fonološke, morfološke i tvorbene.

Ono što je Veber najviše zamjerao Kurelcu je njegov arhaičan jezik koji se očituje na svim jezičnim razinama, i to u uporabi arhaizama (*sploh, utlaka, srdahce*), crkvenoslavizama te oblika riječi koji su značajka konzervativnih sustava, prije svega čakavskoga, a onda i kajkavskoga ili su staroslavenskoga podrijetla. S druge strane, Veber o jeziku razmišlja kao o živom, promjenjivom organizmu te smatra kako se jezični oblici moraju razvijati i mijenjati u skladu s unutar i izvanjezičnim utjecajima. To nipošto ne znači da Veber odbacuje važnost i vrijednost hrvatske pisane tradicije ili da isključuje povijesni razvoj jezika, no o njemu razmišlja u dijakronijskom i sinkronijskom presjeku. Time se približava pojmu elastične stabilnosti koji će u 20. stoljeću razraditi praška lingvistička škola, a hrvatskoj će filologiji ovaj pojam približiti Ljudevit Jonke.

Ipak, jezikoslovci su imali više sličnosti nego što su to možda željeli priznati. Osim Kvarnera, povezivala ih je i velika strast prema hrvatskome jeziku, a u njihovim riječima iščitavamo ljubav i privrženost prema zemlji iz koje dolaze te prema njenom narodu.

Cilj je ovoga rada prikazati i usporediti jezične koncepcije riječke i zagrebačke filološke škole vodeći se, prije svega, polemičkim tekstovima njihovih predstavnika Frana Kurelca i Adolfa Vebera Tkalčevića. Na svim ćemo jezičnim razinama prikazati glavne značajke ovih škola, no ne zanosimo se mišlju da je naša analiza dovoljno detaljna da bi prikazala sve njihove osobitosti. Pri analizi nismo uspoređivali sve jezične kategorije, već one koje su u jezičnom smislu zanimljive i oko kojih su se vodile polemike između Kurelca i Vebera. Također, spomenuli smo i neka rješenja koja jezikoslovci navode tek usputno, no smatrali smo da ih vrijedi spomenuti. Detaljniji prikaz metodologije prikazat ćemo u nastavku.

2. Metodologija istraživanja

Rad smo započeli kratkim povijesnim pregledom zbivanja u Rijeci pri čemu nam je pomogao rad akademika Petra Strčića *Rijeka u Kurelčevo doba* objavljen u Zborniku radova s prvoga Međunarodnoga znanstvenoga skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci 1994. godine. Treba naglasiti kako su prvi Riječki filološki dani bili posvećeni upravo jezikoslovcu Franu Kurelcu te nam je Zbornik, podijeljen u dva dijela – *Fran Kurelac i njegovo doba* te *Hrvatska filološka misao danas*, bio od iznimne koristi. Iako smo Zbornik u cijelosti pregledali, za potrebe smo se ovoga rada pozvali na one članke koji su nam bili relevantni za temu kojom smo se bavili.

Nakon povijesnog pregleda, ukratko smo predstavili najznačajnije riječke jezikoslovce vodeći se knjigom *Riječki filološki portreti* Diane Stolac. Iako smo u potpoglavlju *Jezikoslovni rad Frana Kurelca* dali pregled njegovih najznačajnijih djela na temelju onoga što smo u tim djelima pročitali, informacije koje su nam nedostajale pronašli smo u *Predgovoru* Ive Pranjkovića iz knjige *Jezikoslovne rasprave i članci*. Prikaz rada zagrebačke filološke škole ne bi bio moguć bez djela *Putovima hrvatskoga književnog jezika* Zlatka Vincea te *Jezika zagrebačke filološke škole* Sande Ham, a detaljan prikaz jezikoslovnoga rada Adolfa Vebera Tkalčevića bez knjige *Adolfo Veber Tkalčević* Ive Pranjkovića.

Jezične smo koncepcije riječke i zagrebačke filološke škole pokušali utvrditi na temelju jezičnih osobitosti koje smo izdvojili i prema jezičnim razinama podijelili iz djela *Fluminensia ili koječega na Rěci izgovorenâ, spěvanâ, prevedenâ i nasnovanâ* Frana Kurelca, njegovih polemičkih tekstova (*Kako da sklanjamo imena? ili greške hrvatskih pisac glede sklonovanja osobito 2-a padeža množine, Recimo koju, Mulj govora nespretnâ i nepodobnâ nanešen na obale našega jezika: ili o barbarizamah*), kao i onih Adolfa Vebera Tkalčevića (*Brus jezika, Obrana nekoliko tobožnjih barbarizama, O našem*

pravopisu), a analizirali smo i programatski tekst *Zagrebačka škola* istoga autora, kao i njegovu *Skladnju ilirskoga jezika*.

Pronađene smo primjere teoretski kontekstualizirali koristeći relevantne izvore literature. Tako smo analizu pravopisa i slovopisa proveli vodeći se člankom Lade Badurine *O grafiji i ortografiji s posebnim osvrtom na (orto)grafijska rješenja u Fluminensii* Frana Kurelca. Kategorije koje smo prikazali i primjerima potkrijepili usporedili smo s onima u Veberovim tekstovima. Pri morfološkoj smo se analizi vodili člankom Marije Turk *Fran Kurelac i Riječka filološka škola* te smo primjere za kategorije prave i neprave arhaičnosti usporedili s onim ostvarajima koji se javljaju u djelima predstavnika zagrebačke škole. U dijelu *Sintaktička analiza* primjere iz Veberove *Skladnje* upotpunili smo teorijskim dijelom iz pogovora Ive Pranjkovića *Adolfo Veber Tkalčević i njegova Skladnja*. U tvorbenoj smo analizi prikazali tek nekoliko rješenja koja predlažu Fran Kurelac i Adolfo Veber Tkalčević, dok smo se u leksičkoj analizi usmjerili na purističke ideje jezikoslovaca analizirajući neke prijedloge koje su iznijeli u *Mulju govora*, odnosno *Obrani nekoliko tobožnjih barbarizamah*.

U nastavku navodimo popis kratica koje smo zabilježili u radu:

BJ – *Brus jezika*

F – *Fluminensia ili koječega na Rěci izgovorenâ, spěvanâ, prevedenâ i nasnovanâ*

KI – *Kako da sklanjamo imena? ili greške hrvatskih pisac glede sklonovanja osobito 2-a padeža množine*

MG – *Mulj govora nespretnâ i nepodobnâ nanešen na obale našega jezika: ili o barbarizamah*

NP – *O našem pravopisu*

OB – *Obrana nekoliko tobožnjih barbarizama*

PJI – *Pravopis jezika ilirskoga*

RK – *Recimo koju*

SH – *Slovnica Hèrvatska*

SKL – *Skladnja ilirskoga jezika*

ZŠ – *Zagrebačka škola*

3. Riječka filološka škola

Početak 19. stoljeća Rijeka je, kao i većina drugih europskih gradova, dočekala gospodarski, ekonomski i kulturno oslabljena Napoleonskim ratovima (1804. – 1815. godine). Ni druga politička previranja nisu išla u prilog gradu na Rječini koji su u srpnju 1813. godine napali Englezi, a smjene austrijske i francuske vlasti još su više materijalno oštetile stanovništvo ovoga grada (v. više Strčić 1996: 25). Ipak, u dvadesetim se godinama 19. stoljeća nazire nov početak za Rijeku: 1821. godine „osnovana je tvornica papira (...) ali, značajnija je od same pojave te tvornice činjenica da se upravo u njoj od 1833. god. uhodao prvi parni stroj u jugoistočnoj Europi (...)” (Strčić 1996: 26), a 1830. godine riječki trgovci obnavljaju pomorsku flotu.

Riječki je napredak poticala i Mađarska koja je zbog zemljopisnoga položaja Rijeke lakše dolazila do željenoga Zapada (v. više Strčić 1996: 26). Mađarski, a kasnije i njemački utjecaj snažno se osjećao u Rijeci pa je tek od 60-ih godina 19. stoljeća hrvatski postao službenim jezikom u školama ovoga grada, no unatoč tome, nacionalni je duh snažno podupirala Riječka gimnazija (v. više Strčić 1996: 30).

U ovoj je školi s radom započeo i Fran Kurelac, glavni predstavnik riječke filološke škole. Oko sebe je ubrzo okupio nekoliko učenika koji su dulje ili kraće vrijeme bili uz njega i zagovarali njegove jezikoslovne ideje. To su bili „Ivan Fiamin, Bude Budisavljević, Ivan Dežman, zatim Ivan Črnčić, Fran Pilepić i ostali, a oduševljavaju se Kurelčevim jezičnim pogledima i drugi (na primjer Lavoslav Vukelić, Marijan Derenčin, pa kratko vrijeme i Vinko Pacel i Franjo Rački)” (Vince 2002: 428). Ivo Pranjković navodi da su Kurelčeve ideje slijedili i Tadija Smičiklas te Franjo Marković (v. više Pranjković 1999: 13). Upravo je jedan od spomenutih Kurelčevih učenika, Vinko Pacel, autor „prve javne polemike o Kurelčevu jeziku” (Stolac 2006: 31). Njegovim prijevodom

Humboltova teksta iz zbirke *Pogledi na prirodu* (1855. godine) započelo je sve veće filološko neslaganje između riječke i zagrebačke škole (v. više Stolac 2006: 31). Iako je Kurelac tekstem *Kako da sklanjamo imena?* započeo polemiku sa zagrebačkom školom, pobornici su ove škole, točnije Vladislav Vežić, željeli odgovoriti na Kurelčevu jezičnu koncepciju predstavljenu u netom spomenutom Pacelovom prijevodu. Ove su okršaje dviju škola nastavili Adolfo Veber Tkalčević i Fran Kurelac. Zahvaljujući njima, danas možemo, a ovim radom to i pokušavamo, zaključiti kakva je bila jezična koncepcija riječke filološke škole. Kurelčevi učenici, a i on sam, nisu bili skloni pisanju normativnih priručnika za razliku od zagrebačke škole u kojoj je „djelovala skupina školovanih filologa, čija se jezična koncepcija vidi u nizu temeljnih standardoloških djela koja su objavili – gramatika i rječnika” (Stolac 2006: 33).

Kako ćemo se Kurelčevim jezikoslovnim radom detaljnije baviti u nastavku, trebamo spomenuti i nekoliko najznačajnijih učenika ovoga jezikoslovca. Vinko Pacel, rodom Karlovčanin, u Rijeku dolazi kako bi se školovao u višoj gimnaziji. Po završetku školovanja počinje raditi u Riječkoj gimnaziji kao profesor matematike i fizike, a 24. siječnja 1854. godine počinje predavati hrvatski jezik, dakle onoga datuma kada je Fran Kurelac otpušten (v. više Stolac 2006: 72). Bio je urednik *Nevena* te pokretač *Jadranske vile*. Iza sebe je ostavio nemali broj filoloških radova, ali je većina njegovih ambicioznijih radova ostala nedovršena. Suradivao je s Ivanom Kukuljevićem Sakcinskim na izradi *Hrvatske bibliografije* (v. više Stolac 2006: 74), bio je član „pododbora za lučbu i prirodopis Školskog odbora Kraljevskoga dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga namjesničkog vijeća” (Stolac 2006: 75) koji je pratio Šulekov terminološki rad te je autor kratke gramatike hrvatskoga jezika *Oblici književne hrvaštine* u kojoj prikazuje fonetiku te morfologiju promjenjivih vrsta riječi¹.

¹ Za više radova Vinka Pacela v. Stolac 2006: 67-85.

Diana Stolac navodi kako je Pacel najvjerojatnije autor prve hrvatske stilistike, no ona nikada nije tiskana, štoviše, nije ni pronađena (v. više Stolac 2006: 75). Da jest, datirala bi oko 1867. godine, dakle nešto više od trideset godina prije Maretićeve *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika* iz 1899. godine. Slično je bilo i sa *Slovnícom jezika hrvatskoga i srbskoga, I diel, Nauka o prieslovu u jeziku hrvatskom ili srbskom*. Iako se je Pacel ovim djelom okušao u pisanju gramatike, nikada ju nije dovršio pa je objavljeni dio sadržavao tek fonetiku i fonologiju, ali bez akcentuacije (v. više Stolac 2006: 80). Ovaj se jezikoslovac okušao i u terminološkome radu pa je 1853. godine objavio kratak izvještaj *Naše nazivlje u prirodoslovnih naukah* u kojemu „pokušava razriješiti suvremene dvojbe glede kemijskoga nazivlja (...). Pacel daje na prvome mjestu hrvatsku prevedenicu, a na drugome internacionalizam. Njegovi su prijedlozi: *koposlovje* (mineralogija), *biljoslovje* (botanika), *zvěroslovje* (zoologia), *prirodopis* (fizika); *siloslovje zemaljsko* (mehanika), *zvězdoslovje* (astronomija), *lučba* (kemija) (...), *računoslovje* (matematika), *prostoroměrje* (geometrija)²” (Stolac 2006: 76). Stranu je terminologiju pokušao zamijeniti hrvatskim prevedenicama i u djelu *Logika ili misoslovje* (v. više Stolac 2006: 78, 79).

Uz Pacela i Frana Kurelca, važno mjesto u riječkoj filološkoj školi zauzima i Ivan Dežman. Riječanin po rođenju, poliglot, političar, književnik, liječnik, jezikoslovac... sve je to bio Ivan Dežman, a upravo su mu medicinski i jezikoslovni interesi omogućili da hrvatsku leksikografsku baštinu obogati prvim rječnikom liječničkoga nazivlja – *Rěčnikom lěčnickoga nazivlja*³ (1868.) Medicina i jezikoslovlje isprepleteni su i u drugim njegovim djelima. Tako u *Liječničkim izvješćima (visa reperta)* za praktičnu porabu liječnika „daje upute za pravilno sastavljanje hrvatskih liječničkih izvještaja” (Stolac 2006: 93). U

² Autorica navodi više primjera nego što smo ih mi ovdje zapisali, ali kako Pacelov rad nije primarno područje našega interesa u ovome radu, na ovome ćemo se zaustaviti.

³ Detaljnije o *Rěčniku lěčnickoga nazivlja*, kao i analizi rječničkih natuknica v. Stolac 2006: 99-109.

ovome djelu zastupa, u skladu s Kurelčevim mišljenjem o jezičnoj čistoći, korištenje hrvatskih termina u svim onim primjerima kada je to moguće, odnosno kada u hrvatskome jeziku postoji odgovarajuća istovrijednica⁴. Ivan Dežman autor je i popularnih tekstova iz područja medicine pa je vrlo brzo i lako pronašao put do ženske publike koju su zanimali tekstovi u kojima je jezikoslovac obrađivao semantička polja hrane i pića, no govoreći o njima s medicinskoga stajališta. Na jednak je način pristupao i odijevanju pa je tako govorio da preuska odjeća može naštetiti zdravlju, a upozoravao je dame i na boju odjeće koja laska i šteti njihovom izgledu (v. više Stolac 2006: 97). U ove tekstove ubrajamo djelo *Čovjek prema ljepoti i zdravlju*, „prvu popularnu zdravoslovnu knjigu nastalu na hrvatskome standardnom jeziku” (Stolac 2006: 93) te *O ljepoti i njegovanju čovječjega tiela*.

Iako ćemo u nastavku ovoga rada detaljnije analizirati jezičnu koncepciju riječke filološke škole na svim jezičnim razinama, treba dati opću sliku jezične politike zove škole. Moramo naglasiti kako je jezična koncepcija riječke škole zapravo koncepcija Frana Kurelca jer je upravo on najgorljivije zastupao njena stajališta te im je bio vjeran do samoga kraja svojega filološkoga djelovanja.

Riječka filološka škola snažno zagovara arhaizaciju jezika, a to je vidljivo iz Kurelčeve želje da osnova književnoga jeziku bude čakavsko narječje, konzervativni sustav u odnosu na revolucionarni štokavski. U svojim tekstovima nerijetko spominje kako je čakavsko narječje izvor hrvatskoga jezika. Tako u *Recimo koju* ističe kako „Hrvaćani poznavaju puno manje: er se je do sad premalo čakavskih pisatelja, *najkorenitijih Hrvatov*, na vidjelo izneslo (...)” (RK, 68). U prilog Kurelčevoj želji za arhaizacijom govora i brojni crkvenoslavenizmi⁵ koji se nalaze u njegovim tekstovima. Iva Lukežić tako

⁴ To se vidi i u motu djela - „ne budimo tuđi, gdje možemo biti svoji” (v. više Stolac 2006: 93).

⁵ Crkvenoslavenizme definiramo kao „jezične činjenice crkvenoslavenskoga jezika unutar drugoga kojega književnojezičnoga tipa” (Lukežić 1996: 109).

navodi čitav niz kategorija u kojima se javljaju ovakvi primjeri: mnogo dosljednije provođenje morfonološkoga pravopisnog načela od zagrebačke i zadarske škole, morfološki oblici, ponajprije genitiv s nulnim gramatičkim morfemom koji i danas nalazimo u čakavskim govorima, zatim dvojina u glagola i imenskih riječi, participi koji su možda najviše doprinijeli slabljenju jezične koncepcije riječke škole jer se u hrvatskome jeziku više nigdje ne koriste, nastavak –u u 1. licu jednine prezenta, subjekt izražen dativom te arhaičan leksik iz kojeg autorica izdvaja nekoliko primjera crkvenoslavenizama, kao što su *ostrov* (otok), *čisla* (brojke), *preslovut* (preslavan) (v. više Lukežić 1996: 109 – 118).

Krahu riječke škole doprinijelo je to što njeni pobornici, pa ni sam Kurelac, nisu bili učenici jezikoslovci. U svoje filološko nasljeđe nisu ostavili nijedan normativni priručnik (pravopis, gramatiku i rječnik), ne računajući specijalne Dežmanove rječnike. Nedostatak kontinuiteta u jezikoslovnome radu, a možda i gorljivosti ostalih pobornika Kurelčevih ideja, nakraju su presudili u korist zagrebačke škole.

3.1. Jezikoslovni rad Frana Kurelca

Fran Kurelac ili, kako ga Ivo Pranjković naziva, jezikoslovac, predvodnik riječke filološke škole, sakupljač narodnoga blaga, prevodilac, putopisac, govornik i pjesnik, vrstan stilist te žestoki hrvatski i slavenski rodoljub, rođen je 14. siječnja 1811. u Lici. Rado je isticao, a na naslovnici svoje *Fluminensije* (1862. godine) i napisao, kako je starinom Ogulinac, a rodom iz Bruvna u Krbavi. Iako je bio poznat po svojoj teškoj naravi, oko sebe je okupio, kao što smo već naveli, nemali broj učenika.

Njegov se gorljivi stav u obrani riječkih filoloških ideja vidi i u polemičkim tekstovima koji su mahom bili usmjereni protiv Adolfa Vebera Tkalčevića i njegove filološke škole. Njihov je verbalni okršaj na papiru započeo Kurelac 1852. godine polemičkim tekstom *Kako da sklanjamo imena? ili greške hrvatskih pisac glede sklonovanja osobito 2-a padeža množine*.⁶ U prilog Kurelčevom strasnom zagovaranju svojih jezikoslovnih ideja govori i motto zapisan ispod naslova ovoga teksta: *Bolje rat nego mir – ako treba*. Kako i sam naslov ovoga polemičkoga teksta govori, Kurelac se u njemu obrušio na nastavak –ah u genitivu množine koji je zagovarala zagrebačka filološka škola ili *ahavci* kako ih Kurelac podrugljivo zove. On pokušava dokazati kako su uzori na koje se pozivaju pobornici Veberove škole (*pisaci slavonski i dalmatinski, bosanski i hrvatski*) zapravo nevjerodostojni te u nastavku navodi primjere kojima to i potvrđuje.

⁶ *Kako da sklanjamo imena?* prvotno je tiskan 1852. godine, a deset godina kasnije prerađen je te je umetnut u *Fluminensiju*. O tome svjedoči i Kurelčeva bilješka uz ovaj tekst tiskan u *Fluminensiji*: „Izvadjeno iz školske izvješti gimnazie Rēčke za godinu 1852-u, a sad preštampano, kdēkojimi popravki i nadometki” (F, str. 155.) U nastavku ćemo citate iz ovoga teksta bilježiti oznakom KI, a citate iz ostatka *Fluminensije* oznakom F, kako je i naznačeno u *Popisu kratica*.

Iako je Kurelčev diskurs u netom spomenutom tekstu bio vrlo oštar, u polemičkome tekstu *Recimo koju* iz 1860. godine nastupit će još odlučnije, pomno birajući riječi koje upućuje zagrebačkoj filološkoj školi.

No, nama je ovaj tekst zanimljiviji zbog jezikoslovnih ideja riječke filološke škole koje je Kurelac u njemu izložio. Započinje osvrtom na hrvatski pravopis koji bi se, prema autorovu mišljenju, trebao pisati *po korenu besēde*. Riječ je o morfonološkome⁷ pravopisu kojemu Kurelac daje prednost nad fonološkim. Priznaje kako je i sam nekada bio živo pristao uz eufoniju ili fonološki pravopis⁸, no shvatio je kako takav pravopis gdjekad može zbunjivati čitatelje jer „ne možemo nikad izlučiti, koje slovo smē pored kojega stajati; te je sad nam mozcati oko korena, da besēdu razumēš (...) (RK, str. 29)”. U nastavku se Kurelac osvrće na snažan utjecaj *turskih besēd* na hrvatski jezik, govori o različitim morfološkim oblicima o kojima će više biti riječi u nastavku te o osnovi književnome jeziku. Fran Kurelac se, kao izraziti purist čije će ideje o čistoći jezika kulminirati u djelu *Mulj govora*, protivio utjecaju stranih jezika na hrvatski. Prema njegovim riječima, južnoslavensko jedinstvo moguće je postići tek nakon što u jeziku ne ostane utjecaja stranoga jezika: „Trebā otjerati iz obora jezika nam knjižna i Turčina i Nēmca i Vlaha: onda bude jezika južnog, onda istom sile u narodu južnom (RK, str. 61).

S obzirom na to da u ovome tekstu oštro napada Vebera i pobornike njegovih jezikoslovnih ideja, za očekivati je bilo da mu predstavnik zagrebačke filološke škole neće dugo ostati dužan. Dvije godine kasnije on piše svoj *Brus*

⁷ Iako sam Kurelac koristi izraz *etimologija*, pa bismo prema tome mogli ovaj pravopis nazvati etimološkim, Lada Badurina u svome članku *O grafiji i ortografiji s posebnim osvrtom na (orto)grafijska rješenja u Fluminensii Frana Kurelca* navodi kako „nećemo govoriti o etimološkome pravopisu stoga što se pravopisno načelo ne temelji na jezičnoj disciplini (etimologiji), već na jezičnoj razini” (Badurina 1990: 29) pa zbog toga u nastavku govorimo o morfonološkome pravopisu.

⁸ „Čto je Svetić pisao u obranu etimologije, toga ja nikad čitao nisam; er one dobe, kad se to pisalo, ja ne pomislio, da bim ikad korenovcem uho prikloniti mogao: tako sam živo pristao uz eufoniju (RK, str. 32)”.

jezika u kojem će obraniti zagrebačke teze te svojoj školi donijeti pobjedu u ovom jezikoslovnom sukobu.

Iste godine Kurelac izdaje svoju *Fluminensiju ili koječega na Rěci izgovorenâ, spěvanâ, prevedenâ i nasnovanâ*. Ovo djelo Kurelac posvećuje svojim bivšim učenicima, a sada pobornicima njegovih jezikoslovnih ideja⁹. *Fluminensia* je podijeljena na tri dijela (*Govori i prevodi, Vrste, Proglasi godine 1848.*), a sastavljena je od govora koje je Kurelac upućivao svojim učenicima na početku ili kraju školske godine¹⁰, govora drugih ljudi koje je Kurelac prikupio i uvrstio u ovo djelo¹¹, govora koji su se čitali u drugim svečanim trenutcima¹², priča svjetske¹³ usmene književnosti i hrvatskih pjesama¹⁴, prijevoda¹⁵ te

⁹ „Ako i jest ovog il onog (tebaš od ponajboljih) smrt mi ugrabila; ako i jest jedan ili drugi zlim putem udario, ili prešao medju odmetnike; ako i nije po čislu mnogo vas bilo, a učiteljstvo moje dugo nije trajalo: ako i jest jedan ili drugi zlim putem udario, ili prešao medju odmetnike; ako i nije po čislu mnogo vas bilo, a učiteljstvo moje nije dugo trajalo: ali vas je ipak podobro čisalce na dobru stazicu svrnulo, svoju Slovinsku domovinu majku prigrililo, te bud kojim putem veselo uz njezinu službu pristajalo. – Vi ste mi svědoci, da sam ja prvi Slovinsku knjig med vas unosio, srdce vam za nju zagrijavao i klicu novoga života u dušu vam zasadjivao” (F, str. II).

¹⁰ *Pozdrav (kojim sam pozdravio učenike svoje početkom godine školske 1849 na 50)* (F, str. 7), *Govor o dobrom običaju (izgovoren na kraju godine školske 18^{49/50} pokojnim Lukom Bujanom, tada učnikom 6. Škole rodjenim iz Praputnika blizu Bakra* (F, str. 14)

¹¹ *Besědice čto ih izgovorio Ivan Fiamin, kad je ban iza Magjarskoga rata prvi put na Rěku došao te i škole ogledao.*

¹² *Čestitanje Karlovčanom prilikom nove godine 1860. (izgovoreno na glumišću, někom glumicom dobrovoljkom).* (F, str. 84).

¹³ *Peboan i Sidžvan (Ova je prilika na Němački prevedena iz jezika, čto se govori na otocih nekih tihoga morja, a zovu ga Odžibve. Ja sam ju našao na priložih Bečkieh novin godine 1851 i za Hrvate ju pohrvatilo)* (F, str. 50), *Gjoka (narodna pripovědka Eduardom Breirom iz ustiu narodnih ubrana i u Albumu Mehitarstov štampana, a mnom narodu na svom jeziku povraćena.)* (F, str. 54).

¹⁴ U dijelu *Vrste bez sroke i na sroke, kakvom prilikom komu naměnjene* (F, str. 61). U *Fluminensiji* se nalaze narodne pjesme, ali i one koje pripadaju pisanoj književnosti, kao i one koje je napisao sam Kurelac (*Pěsmica (čto ju za šalu napisah Jaćimu Pavletiću, kad pohodeć u Bakar glagolsku knjigu sobom ponesoh, da ju putem čitam)* (F, str. 70).

¹⁵ *Dogadjaj (preveden iz knjige Latinske Justa Lipsia: „Monita et exempla politica”)* (F, str. 52).

proglasa¹⁶, dok se na samome kraju *Fluminensije* nalazi se poglavlje *Kako da sklanjamo imena?* o kojem smo već govorili.

Kurelac nastavlja polemizirati s Veberom 1873. godine kada izdaje *Mulj govora nespretna i nepodobna nanešen na obale našega jezika: ili o barbarizamah*¹⁷. U ovome djelu Kurelac donosi niz riječi za koje smatra da im nema mjesta u hrvatskome jeziku, bilo da je riječ o novotvorenicama koje su mahom skovali *běsni neologisti* među kojima prednjači Bogoslav Šulek, riječima koje su u hrvatski jezik ušle posredstvom drugoga jezika (*haos, hapsana, faliti, falinga, desiti se*) ili riječima koje su, prema njegovom mišljenju loše tvorene (*učiona*). I dok neke riječi zaista opravdano zamjenjuje hrvatskim istovrjednicama (*haps/hapsana/rešt/pržun* zamjenjuje *uzom, uznicom* ili *tamnicom*, v. više MG, str. 100) ili predlaže drugi (bolji) tvorbeni oblik (*učionu* zamjenjuje *učilnicom* što je bolje zbog nastavka *-ica*), za druge, potpuno neopravdano, čak i pogrešno, predlaže nove oblike (*brzjav* i *brzjaviti* zamjenjuje sintagmom *predati ili izručiti po žici, javiti po žici*)¹⁸. Uz ovo djelo, u *Radu* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Kurelac izdaje i *Placere, Brojanica ili deset glagolskih zrnac, O korenu teg i njegovih žilicah, Vlaške reči u jeziku našem, O glagolu objicere (...), Silva, Stariji oblici samosastavni* (v. više Pranjković 1999: 16).

Napomenuli smo kako Ivo Pranjković Frana Kurelca naziva i književnikom pa valja spomenuti nekoliko književnih ostvaraja predstavnika riječke filološke škole. To su redom djela u kojima je prikupio narodne pjesme, kao u *Runjama i pahuljicama*, kojima u podnaslovu stoji *pěsni porugljive i pastirske ponajveć dubrovačke*, u kojima je prikupio „pretežno porugljive i "kosmate" pjesme većinom s dubrovačkoga područja” (Pranjković 1999: 15). I

¹⁶ U dijelu *Proglasi pisani godine 1848. Proglas na Němce (kad je htio buknuti rad med Hrvati i Magjari)* napisan je na njemačkome jeziku pod nazivom *An die Deutschen der westlichen Comitatie Ungarns* (F, str. 119).

¹⁷ Detaljniju analizu riječi koje je Kurelac uvrstio u *Mulj govora* vidjeti u potpoglavlju *Leksička analiza*.

¹⁸ U nastavku ćemo pokušati prikazati zbog čega ovi oblici nisu dobri.

Jačke ili narodne pjesme prostoga i naprostoga puka hrvatskoga sadrže, kao što im i naziv otkriva, narodne su pjesme različitoga karaktera (*Pjesme ljubavne, Pjesme šaljive, domišljate, uštipljive, Pjesme na směh*). Fran Kurelac bavio se je i prevoditeljskim radom pa je tako, kao što smo već naveli, dio prijevoda uvrstio u *Fluminensiju*, a 1849. godine tiskao je prijevode s latinskoga jezika u knjizi *Govori iz rimskih pisac*. Nekoliko godina kasnije, 1868., tiskao je „*Stope Hristove*, još jedan prijevod, ovoga puta popularne knjige Tome *Hammerkena De imitatione Christi*. Djelo je prevedeno u skladu s Kurelčevim načelom po kojemu treba prevoditi tako „da čitajući tuđu knjigu svoju pomišljamo” (*Stope Hristove*, str. XIX.), ali i preumjetnim, širem krugu čitatelja teško razumljivim jezikom” (Pranjković 1999: 15). Što se njegovih putopisa tiče, treba spomenuti predgovor *Jačkih ili narodnih pjesama prostoga i neprostoga puka hrvatskoga* naslovljen *Iz mogega života i putovanja po Ugarskih Hrvatih* koji se smatra jednim od kvalitetnijih putopisa hrvatskoga 19. stoljeća (v. više Pranjković 1999: 15).

Bilo da se je bavio jezikoslovnim, književnim ili prevoditeljskim poslom, Fran Kurelac bio je nepopustljiv u namjeri da u hrvatski jezik unese što više starih jezičnih oblika, što više hrvatskih istovrijednica za one riječi za koje je smatrao da ne pripadaju hrvatskome književnom jeziku te da piše morfonološkim pravopisom. U narednih nekoliko redaka pokušat ćemo prikazati njegovu jezičnu koncepciju analizirajući spomenute tekstove na svim jezičnim razinama.

4. Zagrebačka filološka škola

Djelovanje zagrebačke škole, baš kao i one riječke, povezano je s političkim previranjima u Hrvatskoj u 19. stoljeću. Jezičnu koncepciju ove škole nemoguće je objasniti bez da se prethodno ne osvrnemo na ilirski pokret koji traje od 1830. do 1843. godine, a cilj mu je bio kulturno i političko jedinstvo svih Ilira, odnosno južnoslavenskih naroda. *Brus jezika*, najpoznatiji programatski tekst zagrebačke škole, njegov autor Adolfo Veber Tkalčević započinje riječima: „Jer sviet će, osobito ako ga vodi opaka volja, umjeti i razslabiti osamljene sile i skršiti jih zasebice, prije nego su se mogle skupiti na valjan odpor (...) Zato tko u narodu, budi iz kakvih mu drago nakanah, samo i pomisli na isto, što upravo ne tjera u jedinstvo, goniti ga treba kao razstavljajuću silu (...)” (BJ, str. 335). Vrlo oštrim riječima Veber iskazuje svoj stav prema nužnosti ujedinjenja svih dijelova Hrvatske te nastavlja mišlju kako je ujedinjenim hrvatskim pokrajinama potreban i jedinstven jezik jer „knjiga je jedna, kad joj je jedan i jezik” (BJ, str. 336). Zbog toga smatra da je nužno za osnovu hrvatskome književnom jeziku odrediti štokavsko narječje: „U zemlji čakavacah preobladala je jur od davnih vremena štokavština; iz krajevah kajkavskih probija štokavština; pobjeda je dakle podpuna štokavskoga: tako hoće vjekovi, tako volja svega naroda. Tko pri nas ne bi htio pisati štokavski, izdajica bi bio te absolutne volje, vriedan, da se progoni” (BJ, str. 337). Idejom o štokavskome narječju kao osnovi književnoga jezika Veber se približava ideji iliraca o ovome narječju kao osnovi „općehrvatskog jezika, preuzimaju to [štokavsko narječje] spontano, svjesno, znajući da uzimaju proširenije narječje, sveobuhvatnije za novonastale potrebe u njihovu životu” (Vince 2002: 225). Veber u svome tekstu *Zagrebačka škola* iz 1884. godine jasno naznačuje da je zadatak njegove filološke škole bio da „kajkavce i čakavce privede u kolo štokavaca” (ZŠ, str. 425) te objašnjava razloge izbora štokavskoga narječja kao

osnove književnome jeziku: „Zato su, proučivši sva tri narječja, prihvatili iz štokavštine one oblike, kojimi se ona najjače iztiče, a zadržali iz kajkavštine i čakavštine one, koji su pravilniji, a nisu još posve izmurli među štokavci, tako da su se braća mogla dobro među sobom razumievati, što je glavni cilj jezičnoga jedinstva” (ZŠ, str. 425). Veber je zagovarao štokavsko narječje za osnovu književnome jeziku, no nije zazirao ni od nekih čakavskih i kajkavskih oblika, kao što su čakavski i kajkavski leksički dijalektalizmi (*dišit, jur, beštija, piknja, črknja*), fonološki dijalektalizmi (*tepla, prošćenje, jin, nemore*, morfemi za dativ, lokativ i instrumental množine), oblični čakavizmi u zamjenica, pridjeva i brojeva (v. više Turk 1998: 11 – 15). Time je njegov jezik postao, onako kako to objašnjava Marija Turk, artificiozan¹⁹.

Treba spomenuti i neke od najvažnijih predstavnika ove škole, no za sada nećemo detaljnije spominjati Adolfa Vebera Tkalčevića jer ćemo o njegovu radu pripremiti posebno poglavlje.

Bogoslav Šulek, rodom Slovak, u hrvatskoj je jezičnoj povijesti ostao upamćen po svome leksikografskome radu. Godine 1860. objavljuje *Němačko-hrvatski rěčnik*, a potrebu za objavljivanjem ovoga rječnika Šulek objašnjava sljedećim riječima: „Narodni jezik bio je g. 1848. naprečac uveden u sve javne poslove i učionice. S toga je nastala silna potreba němačko-hrvatskoga rječnika, koji bi sadržavao službeno i znanstveno nazivlje, i tako olakotio našincem, ponajviše tuđim jezikom izučenim, uspěšno izvršavanje njihova zvanja” (Vince prema Šuleku 2002: 568). Veber u svome polemičkome tekstu *Obrana nekoliko tobožnjih barbarizamah* piše kako bi u obogaćivanju rječničkoga blaga hrvatskoga jezika prvo trebalo posegnuti za novotvorenicama koje bi bile zasnovane na štokavskome narječju, a ako u njemu nema odgovarajuće riječi,

¹⁹ „Artificioznost se očituje u književnojezičnome obrascu koji se ne podudara ni sa kojim narječjem u cjelini, ni sa kojim govorom u prostoru, već na svim razinama objedinjava jezične elemente svih triju narječja. Veberov je književnojezični model nadnarječčan, nadteritorijalan, nadsocijalan i nadprofesionalan” (Turk 1998: 15).

posegnuti treba u čakavsko i kajkavsko narječje (v. više OB, str. 380, 381). Slično razmišlja i Šulek koji za riječi stranoga porijekla (posebno germanizme) želi pronaći hrvatske istovrijednice u štokavskom, a potom čakavskom i kajkavskom narječju, zatim u slavenskim jezicima te konačno, ako ni u jednom od ovih sustava ne pronađe zadovoljavajući termin, sam bi tvorio riječ. Upravo je po svojim novotvorenicama Šulek ostao najzapamćeniji u hrvatskoj jezičnoj povijesti. Obrazovni se sustav sredinom 19. stoljeća u Hrvatskoj sve više razvija pa se javlja potreba za otvaranjem novih škola, a tiskaju se i brojni školski udžbenici. Kako je autora školskih knjiga bilo mnogo, došlo je do nereda u terminologiji te je Šulek postao svjestan važnosti terminološkoga ujednačavanja. Kao rezultat njegova rada na kemijskoj, pravnoj, biljarskoj, domobranskoj i inim terminologijama, 1874. godine objavljen je *Hrvatsko-njemački-talijanski rječnik* znanstvenoga nazivlja. Njegov detaljniji rad na botaničkome nazivlju rezultirao je *Jugoslavenskim imenikom bilja* iz 1879. godine.

Antun Mažuranić autor je gramatike *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike* (1839. godine), a pri pisanju vodio se je samo jednom mišlju – „dokazati da je hrvatski jezik ne samo jednakovrijedan kao latinski, nego i vrjedniji od njega, da je došlo vrijeme da hrvatski jezik uđe u javni život i svijest Hrvata” (Vujić 2009: 177). Gramatika je pisana u obliku pitanja i odgovora, a sastoji se od sljedećih dijelova: *Orthoepia* ili *Prvo čitanje*, *Orthographia* ili *Pravopis*, *Etymologia* ili *Rěčih izpitivanje*, *Syntaxis* ili *Rěčih slaganje*, *Prosodia* ili *Glasoudaranje*. Mažuranić je *Temelje* napisao vodeći se Babukićevim radom iako je u nju unio neke preinake jer je jezik shvaćao kao živ organizam koji se mijenja te je, baš poput Vebera, bio dovoljno osjetljiv da osjeti i opiše ove promjene (v. više Vujić 2009: 178). Dvadeset godina kasnije na temelju ove gramatike objavljuje *Slovnícu Hèrvatsku* za gimnazije i realne škole. Ovu je gramatiku Ministarstvo Bogoštovja i Naukah smatralo presloženom te ju nije tiskalo. O onome što je Ministarstvu zasmetalo govori i Mažuranić u

Predgovoru svoje *Slovnice*: „Nu visoko je Ministarstvo sudilo, da je moj nauk o accentu duži neg što ga treba za učenike nižih gimnazijah, pak mi je vratilo još lani rukopis (...)” (SH, str. 15). Gramatika se sastoji od *Glasoslovja, Pregibanja rečih, Tvorenja pregibih rečih*, što je ujedno i jedan od najboljih prikaza hrvatske tvorbe u 19. stoljeću te od *O česticah*. Ono što ovoj gramatici nedostaje je poglavlje o sintaksi pa Mažuranić čitatelje upućuje na Veberovu *Skladnju*.

Vjekoslav Babukić autor je prve ilirske gramatike – *Osnove slovnice slavjanske narječja ilirskog* iz 1836. godine. Ova je gramatika predstavljala temelj hrvatske jezične i pravopisne norme u 19. stoljeću, a doživjela je i dva prijevoda; na njemački ju je jezik 1839. godine preveo Rudolf Fröhlich (*Grammatik der Illirischen Grammatik*), a na talijanskome ju je jeziku pod nazivom *Elementi della grammatica illirica* preveo i objavio August Kaznačić 1846. godine (v. više Morić-Mohorovičić 2014: 164). Desetak godina kasnije objavljuje *Ilirsku slovnicu* koja predstavlja hrvatsku znanstvenu gramatiku, 1855. godine *Veliku Slovnicu ilirskoga jezika*.

Trebamo spomenuti i riječkog jezikoslovca Božu Babića koji je po svojim jezikoslovnim idejama pripadao Veberovoj filološkoj školi. Baš kao što je prirodoslovna struka uvjetovala Pacelov filološki rad, a medicinska Dežmanov, nautička je naobrazba utjecala na rad Bože Babića²⁰. Hrvatsku je leksikografiju zadužio rječnicima pomorskoga nazivlja. Godine 1870. objavljuje *Morski rječnik hrvacko-srbski usporedjena sa italijanskijem jezikom od jednoga pomorca* u kojem navodi oko 800 termina hrvatskoga pomorskog nazivlja, a rječnik započinje mišlju kako je nužno koristiti i stvarati hrvatske termine ovoga semantičkoga polja (v. više Stolac 2006: 145). Uz opće pomorske rječnike, od kojih posebno treba izdvojiti *Pomorski rječnik ili nazivlje za brodarenje po moru* iz 1901. godine, Babić piše i dva specijalna rječnika, *Nazivlje korita i jedrilja broda u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku* u kojem opisuje i

²⁰ Detaljnije o Babićevu radu i analizi rječnika v. više Stolac 2006: 141-161, Stolac 1998, Stolac 1990: 90-95.

imenuje dijelove broda te *Zapovjedi brodovnih obava* u kojem autor opisuje te imenuje zbivanja na brodu „od razvijanja jedara preko upravljanja brodom pod različitim vjetrovima do usidrenja” (Stolac 2006: 154). Značaj ovoga jezikoslovca ponajbolje se vidi u njegovu *Pomorskom rječniku* kojim je obogatio hrvatsko pomorsko nazivlje te ga je uveo u hrvatske pomorske škole, a to mu je i bio cilj – „uvođenje hrvatskoga jezika kao ravnopravnoga u društvo pomorskih jezika u Austro-Ugarskoj Monarhiji, gdje je tu ulogu imao talijanski jezik” (Stolac 2006: 157).

Ideje zagrebačke filološke škole neko je vrijeme dijelio i Vatroslav Jagić, jedan od pokretača znanstvenoga časopisa *Književnik* i autor *Gramatike jezika hèrvatskoga* (1864. godine). Vremenom su se njegove zamisli o jeziku sve više razlikovale od onih zagrebačke škole pa je s Veberom započeo polemiku oko pravopisa o kojoj će više riječi biti u nastavku. Na papiru se je sukobio i sa Šulekom koji, u želji da obrani stavove zagrebačke škole, piše *Obranu ahavaca*. No, Jagićeva polemika s Veberom značila je konačni kraj ove škole te postupnu prevlast jezične koncepcije hrvatskih vukovaca.

Ono što je zagrebačkoj filološkoj školi osiguralo znatnu premoć nad onom riječkom i zadarskom je dobro organiziran jezikoslovni program, ali i normativni priručnici čiji su autori bili pobornici ove škole. Adolfo Veber Tkalčević autor je prve hrvatske sintakse *Skladnje ilirskoga jezika* te gramatike *Slovnice hèrvatske*, Bogoslav Šulek zadužio nas je svojim leksikografskim radom, ponajviše *Hrvatsko-njemačko-talijanskim rječnikom znanstvenoga nazivlja*, Antun Mažuranić dvjema gramatikama. No, vremenom je njihova jezična koncepcija postajala sve manje i manje privlačna mlađim jezikoslovcima koji su uporište za svoj rad tražili u Karadžićevu ili Daničićevu književnojezičnom tipu. Sve se više afirmiraju hrvatski vukovci, a prednjače Tomo Maretić, Ivan Broz i Franjo Iveković (v. više Vince 2002: 633)

4.1. Jezikoslovni rad Adolfa Vebera Tkalčevića

Iako je većinu života proveo izvan rodnoga Bakra, Veber se svome gradu i primorskim motivima vraćao u književnim tekstovima i putopisima. Tako se njegova *Nadala Bakarka* vezuje uz sam početak hrvatskoga realizma, a slične je primorske, upravo bakarske motive koristio i u *Avelini Bakranina ljuvezne sgode i nesgode*, dok je sam grad detaljno opisao u putopisu nazvanom, naravno, Bakar. A veza ovoga grada i Vebera započinje 11. svibnja 1825. u obitelji Kristine Marochini (rođene Bakarke) i oca Josipa Webera, koji se u Primorje doselio iz Moravske. Iz svoga grada Veber odlazi na školovanje u Rijeku da bi pri završetku gimnazije otišao u Zagreb, a kasnije u Peštu na studij bogoslovije (v. više Pranjković 1999: 324, 325). Od 1849. godine počinje raditi u zagrebačkoj gimnaziji te tamo, baš kao i Kurelac u Rijeci, živo zagovara uporabu hrvatskoga jezika. Predstavnik zagrebačke škole nikada nije bio *samo* svećenik, *samo* učitelj, *samo* jezikoslovac. Bavio se je, osim jezikoslovlja i bogoslovlja, putopisima, književnošću, kritikom, estetikom, publicistikom²¹ metrikom i politikom (v. više Pranjković 1993: 7), a hrvatski je filološki rad obogatio mnogim djelima od kojih ćemo samo neka spomenuti.

Vodeći se klasifikacijom Ive Pranjkovića (v. više Pranjković 1993: 18 – 66) Veberov ćemo opus podijeliti na nekoliko kategorija: gramatike, znanstvene rasprave, ocjene i prikazi, programatski spisi i polemike. U prvu kategoriju spadaju četiri školske gramatike ili slovnice, kako je zagrebačka škola nazivala ove knjige (*Latinska slovnica za male gimnazije*, *Skladnja ilirskoga jezika za srednja učilišta*, *Slovnica hrvatska za 4. razred pučke učione* te *Slovnica hrvatska za srednja učilišta*). Za hrvatski je jezik od osobite važnosti *Skladnja ilirskoga jezika* zbog toga što ona predstavlja prvi cjeloviti prikaz hrvatske

²¹ O publicističkome radu Adolfa Vebera Tkalčevića v. više Švoger 2009: 117. – 126.

sintakse²². Od znanstvenoistraživačkih radova Ivo Pranjković izdvaja *O vremenih u hrvatskome jeziku*, *O slogu hrvatskom*, *O pridavniku*, *O zaimenu*, *O glagolju* i *O naravi hrvatske izreke* (v. više Pranjković 1999: 320), a pisao je ocjene i prikaze o gramatikama „Vjekoslava Babukića, Antuna Mažuranića, Petra Budmanija, Mirka Divkovića, Josipa Vitanovića te o rječnicima Bogoslava Šuleka, Đure Daničića i Ivana Jurašića” (Pranjković 1999: 320). Treba izdvojiti programatske spise *Korist i način predavanja latinskih klasikah* iz 1852. godine jer u njemu Veber po prvi put objašnjava jezičnu koncepciju zagrebačke škole. U skladu s njegovim idejama protiv germanizacije, nastaje *Ustroj našega jezika* iz 1856. godine, a slijede *Pabirci po slovnici hrvatskoj* iz 1877. godine. Pregled Veberovih polemika započet ćemo vjerojatno najpoznatijom – *Brusom jezika* iz 1862. godine. U njoj predstavnik zagrebačke škole iznosi svoje ideje o ujedinjenju, kao što smo već naveli, a potom zameće razgovor s Franom Kurelcem kojem priznaje veliko jezikoslovno znanje i poznavanje starih hrvatskih pisaca, no zamjera mu što se je riječki jezikoslovac „sav zakopao u stare knjige, pak ne obazirući se na život, koji mu preko glave raste (...)” (BJ, str. 339), a njegov jezik naziva *savršenom staroslavenštinom* (BJ, str. 339). Adolfo Veber Tkalčević počinje objašnjavati zbog čega je koji od oblika koje Kurelac kritizira zapravo dobar – od padežnih oblika, posebno nastavka –ah u genitivu množine o kojem će više biti riječi u nastavku, vokalizacije poluglasova i slogotvornog /l/ u /o/, *izvjestnog* i *neizvjestnog* vida pridjeva, konjugacije glagola, posebno prvoga lica jednine prezenta i futura, a zaključuje mislju kako je Kurelčev jezik „sve to tuđi, ukočeniji i neugodniji (...) što je na veliku štetu knjizi našoj” (BJ, str. 348).

Polemiku *O našem pravopisu* (1864.) Veber je napisao kao odgovor na polemiku *Naš pravopis* Vatroslava Jagića iz iste godine. Ivo Pranjković ovu polemiku ocjenjuje kao „prvi ozbiljniji nagovještaj kasnijeg sloma zagrebačke

²² O *Skladnji ilirskoga jezika* v. više potpoglavlje *Sintaktička analiza*.

filološke škole (...) Od polemike s Jagićem zagrebačka škola počinje postupno gubiti bitku za bitkom, a samoga se Vebera nakon nekoliko godina počinju odricati i najvjerniji sljedbenici. To je išlo čak toliko daleko da je u *Viencu* (...) u povodu njegove smrti objavljena tek bilješka u kojoj se kao ponajveća Veberova vrlina ističe – čitak rukopis!” (Pranjковиć 1999: 319).

Kraju zagrebačke škole vodila je i polemika s Mirkom Divkovićem kojoj je povod bila negativna Veberova kritika Divkovićevih *Oblika i Sintakse hrvatskoga jezika* (v. više Pranjковиć 1999: 319). Predstavnik zagrebačke škole zamjerao je autoru da je svoju gramatiku napisao vodeći se idejama koje će kasnije afirmirati hrvatski vukovci. Divkovićev odgovor rezultirao je time da su „Veberove gramatike uskoro zamijenjene Divkovićevima. Bio je to ujedno i definitivan poraz Vebera i njegove škole” (Pranjковиć 1999: 319).

Posljednju je polemiku Adolfo Veber Tkalčević vodio s još jednim vukovcem – Franjom Ivekovićem kojem je zamjerao da je iz prijevoda *Čitanja i evanđelja* izostavio one riječi koje dolaze iz kajkavskoga i čakavskoga narječja, a na štetu hrvatskoga jezičnoga blaga.

Predstavnik je zagrebačke škole „najplodniji hrvatski putopisac XIX. stoljeća i jedan od prvih koji je putopise objavljivao u zasebnim knjigama” (Pranjковиć 1999: 320). Autor je *Put na Plitvice*, *Listova o Italiji* i *Put u Carigrad* te putopisa objavljenim u časopisima: *Kratak opis duga puta, Bakar, Samobor* te *Put u Dalmaciju*.

Svojim književnim radom, točnije *Nadalom Bakarkom* otvorio je put hrvatskome realizmu. Osim ove pripovijetke napisao je *Zagrebkinju*, *Avelinu Bakranina ljubovne sgode i nesgode*, *Paskvu*, *Dobrotvora đaćkog* i *Božićno zvonce*.

Bavio se je i metrikom te je smatrao da „stih mora imati i specifičan ritam, koji se, po njegovu mišljenju, zasniva na kvantiteti i naglasku, odnosno na

svojevrsnoj kombinaciji štokavskoga i čakavskoga naglaska te daje prikaz akcentuacije ovih dvaju narječja (v. više Pranjković 1999: 321).

Adolfo Veber Tkalčević bio je, baš poput Frana Kurelca, snažan zagovaratelj svojih jezikoslovnih ideja iako je u izražavanju svojih stavova bio nešto manje temperamentan od riječkoga jezikoslovca. U svoje je nasljeđe ostavio nemali broj vrijednih jezičnih i književnih ostvaraja te je, u odnosu na Kurelca, jeziku pristupao nešto racionalnije. U njegovim se djelima, posebno onima koji govore o jezičnome posuđivanju, snažno osjeti nacionalni duh koji je poticao još u svojih učenika dok je predavao u zagrebačkoj gimnaziji, no bio je svjestan promjenjivosti jezika te se je u svojim djelima približio pojmu elastične stabilnosti koji će u 20. stoljeću razraditi praška škola, a hrvatskome jezikoslovlju približiti Ljudevit Jonke. O ovome ćemo pojmu, kao i o ostalim značajkama Veberove jezične koncepcije detaljnije govoriti u nastavku.

5. Jezična analiza tekstova Frana Kurelca i Adolfa Vebera Tkalčevića

Jezičnu ćemo analizu tekstova predstavnika riječke i zagrebačke škole započeti analizom pravopisnoga načela za koje su se obojica jezikoslovaca odlučila. Riječ je o morfonološkome pravopisnome načelu, a u nastavku ćemo primjerima i njihovim mislima pokušati potkrijepiti provođenje ovoga načela u djelima koje smo analizirali. Posebno ćemo se osvrnuti na neka Kurelčeva rješenja u pisanju velikoga i maloga slova te na Veberovu polemiku oko pravopisa s Vatroslavom Jagićem.

Fonološka se analiza, kao što ćemo vidjeti iz primjera isprepliće sa slovopisom, a pokušat ćemo usporedno prikazivati fonološke oblike u obojice jezikoslovaca. Posebno ćemo istaknuti te ponovno primjerima potkrijepiti rješenja za bilježenje refleksa jata, fonema /z/ i /ć/ te suglasničkih skupina.

Morfološku ćemo analizu provesti vodeći se člankom Marije Turk *Fran Kurelac i Riječka filološka škola* te ćemo poseban naglasak staviti upravo na one morfološke kategorije koje je autorica navela kao primjere koji potvrđuju pravu i nepravu arhaičnost, pojmove koje ćemo u nastavku detaljnije objasniti. Detaljnije ćemo se zadržati na nastavku –ah u genitivu množine koji je postao predmetom žučne rasprave Adolfa Vebera Tkalčevića i Frana Kurelca.

U sintaktičkoj ćemo analizi prikazati tek nekoliko crtica iz Veberove *Skladnje ilirskoga jezika*, prve hrvatske sintakse, a osvrnut ćemo se i na nekoliko sintaktičkih značajaka dvojice jezikoslovaca.

Vrlo ćemo kratko spomenuti i neka tvorbena rješenja Frana Kurelca i Adolfa Vebera Tkalčevića, ali trebamo naglasiti kako time nećemo dati potpuni pregled tvorbe jer bi za to trebalo provesti puno detaljniju analizu, a kako je naš zadatak dati pregled jezičnih koncepciju dviju škola, smatramo da za sada ne treba o tvorbi previše duljiti.

Pregled jezičnih koncepcija završit ćemo leksičkom analizom u kojoj ćemo poseban naglasak staviti na purističke ideje Adolfa Vebera Tkalčevića i Frana Kurelca te ćemo se pritom voditi njihovim polemičkim tekstovima *Mulj govora nespretnâ i nepodobnâ nanešen na obale našega jezika: ili o barbarizamah* te *Obrane nekoliko tobožnjih barbarizamah*.

5.1. Analiza pravopisa

U svome djelu *Recimo koju* Fran Kurelac opširno prikazuje argumente za i protiv dvaju pravopisnih načela, fonološkoga i morfonološkoga ili, kako ih on naziva po *izgovoru* i *korenu* besěde. Priznaje kako je nekada i sam pisao fonološkim načelom²³, no shvatio je da ovaj pravopis nerijetko čini riječ nerazumljivom te navodi primjere u kojima je to vidljivo: „(...) kad je u vas po čto i *pod*, na čto i *nad*, (...) kad vi mēšate *postati* i *podstati*, *postava* i *podstava* (...)” (RK, str. 87). Počinje pisati morfonološkim pravopisom te u svojim tekstovima jasno naznačuje granicu prefiksalnoga i korijenskoga morfema (*razkrojiti*, *odtud*, *uzpiši*, *odkriti* itd.) te korijenskoga i sufiksalnoga morfema (*francuzkoga*, *srbski*, *sladka*, *ljubko* itd.). Lada Badurina ističe, a mi primjerima potvrđujemo, kako Kurelac „posebno vodi računa o tome da se korijenski morfem sačuva od ispadanja suglasnika (Badurina 1990: 29)” kao u primjerima²⁴ *sudca*²⁵, *otca*, *žalostni*. Kao glavni argument koji govori u korist morfonološkoga pravopisnog načela, Kurelac navodi kako su riječi pisane ovim načelom razumljive, no navodi i kako bismo, kada bi svi slavenski narodi pisali ovim pravopisom, lakše naučili druge slavenske jezike (v. više RK, str. 30). Iako ne možemo reći da je ovo valjan argument za prihvaćanje nekog pravopisnog načela, zanimljiv je jer govori o onome za što se Kurelac zalagao – približavanje hrvatskoga jezika ostalim južnoslavenskim jezicima.

²³Čto je Svetić pisao u obranu etimologije, toga ja nikada čitao nisam; er one dobe, kad se to pisalo, ja ne pomislio da bim ikada korenovcem uho prikloni tako sam ti mogao: tako sam bio živo pristao uz eufoniju (RK, str. 32).

²⁴ Vjerujemo da bi se dodatnom analizom pronašlo više primjera, no ovdje navodimo samo one koje smo pronašli u tekstu.

²⁵ Ovaj primjer Kurelac posebno izdvaja i govori sljedeće: „Pišite vi mehkousti stotinu godin suci m. sudci, odě besědi nje lěpi ponos, ona bude glivom. Vsaki suglasnik, koji ima silu odkriti koren, on je kao svěća, koja gori i luč rasprostire” (RK, str. 31).

Kao i fonološki pravopis, Kurelac kritizira fonološko-morfonološki pravopis iako nigdje u tekstu ne imenuje ovu vrstu pravopisa, no iz konteksta možemo zaključiti o čemu je riječ: „Ima polovičastih ljudij, koji primaju, recimo, zakon, pravilo, načelo kakvo, ali mu se na pol puta izmiču. Ili vozi, ili se ne daj pod rudu. Tako je i glede pravopisa. Mnogi priznavaju zakon etimologije, nu ih zimica hvata, kad vide napisano *čto, čtiti, počten, počtovati* (...). Čto je uzrok? U nekih nije drugo, nego čto ne viđaju dalje od nosa; niti znadu, u čto su se uvezali, poprimiv zakon korena u pravopisu” (RK, str. 96).

No, i sam Kurelac ponekad odstupa od provođenja svojih pravopisnih pravila. Zbog toga mu Veber u *Brusu jezika* prigovara i piše: „Da mu je pravopis nedosljedan, to sam priznaje; (...) neka nam napiše temeljitu razpravu, kako kod nas treba pisati: etimologijski, ili eufonijski, ili mješovito (...)” (BJ, str. 340).

Fran Kurelac nedosljedan je i u pisanju velikoga početnog slova u nekih toponima te u posvojnim pridjevima. Etnike redovito piše velikim početnim slovom: *Grci, Latinjani, Vlasi* (RK, str. 27), *stariji Moskovi, Srblji* (RK, str. 97), *Turopoljice* (RK, str. 117), *Dalmatinci* (KI, str. 79), *Francuz* (MG, str. 93), *Hrvati* (F, str. 9), kao i sve članove osobnih imena: *Josip Bunjevac* (F, str. 6), *Budinić, Mikalja, Dellabella* (MG, str. 96), *Vuk* (RK, str. 118), *Gjuro Augustinović* (RK, str. 30). Toponime također piše velikim početnim slovom: *Zagreb, Dalmacija, Crna Gora* (KI, str. 73), *Kotor, Rim* (KI, str. 74), *Dalmaciji, Bosni, Srbiji* (MG, str. 99), *Nova Bačka, Krk* (F, str. 10), no odstupanja uočavamo u pisanju riječi Primorje. Tako će u *Fluminensiji* Kurelac zapisati „(...) ili se nas koji rodio u Istri il na Krku, na Čresu ili u Primorju (...)” (F, str. 12), ali i „(...) er je drugi duh zavladao omladinom našom po primorju, po otocih i susjednoj Istri (...)” (F, str. II), dok u *Recimo koju bilježi ko je ikada živio u hrvatskom primorju* (RK, str. 57) i *po Primorju* (RK, str. 10). Kurelac je i naziv Tihoga oceana pisao malim početnim slovom te je *ocean* zamijenio

riječju *more*: „Peboan i Sidžvan²⁶ (Ova je prilika na Njemački prevedena iz jezika, što se govori na otocima nekih *tihoga morja*, a zovu ga Odžibve. Ja sam ju našao na priložima Bečkih novina godine 1851. i za Hrvate ju pohrvatio)” (F, str. 50). I ime Jadranskoga mora Kurelac piše dvojako – velikim i malim početnim slovom: *po Istri, po otocima i nuz brjega jadranskoga morja* (RK, str. 63), *i otoke obhodio jadranskoga morja* (RK, str. 57), *od Jadranskoga morja* (F, str. 45).

Fran Kurelac u *Fluminensiji* bilježi riječi *Božić* i *Badnjak*, no piše ih malim početnim slovom: *kako snjega zapadne i božić nastane (...)* (F, str. 8), *da večera na badnjak večericu* (F, str. 8). Na isti način bilježi i imenicu *bog* te pridjev *božji*: *boga primili* (RK, str. 122), *obucite se za boga* (RK, str. 132), *božja ljubav* (F, str. VI), *božji blagoslov* (RK, str. 52). Lada Badurina objašnjava ovakvo bilježenje potonjih primjera „pravopisnom uzusu i nepoimanju te imenice kao vlastite, kako je to kasnije zabilježio Broz” (Badurina 1996: 166). U pisanju posvojnih pridjeva na –ski (-čki, -ćki, -ški) izvedenih od zemljopisnih imena te imena stanovnika uočavamo nedosljednosti, no ona je vidljiva na razini Kurelčevih djela. I dok u *Recimo koju (hrvatski sine, str. 7, knjizi hrvatskoj, str. III, hrvatske domovine, str. V)* ili *Mulju govora (primjeru francuzkom, str. 93, stranah dalmatinskih, str. 93, slovinski jezik, str. 95)* Kurelac posvojne pridjeve bilježi malim početnim slovom, u *Fluminensiji* ih bilježi velikim (*knjige Latinskih, str. 52, Slovinsku knjigu, Slovinsku domovinu, str. III, po novinama me Vlaških i Njemačkih, str. II, Hrvatskomu rodu, str. II*). Promatrajući ove primjere, zaključili smo kako je riječ o različitim pravopisnim pravilima koja su bila na snazi kada je Kurelac pisao svoja djela. Ipak, ono što nas je pokolebalo u ovoj tezi je činjenica da je *Recimo koju* tiskana 1860. godine, *Fluminensija* 1862.

²⁶ Riječ je o priči koja prevedena s njemačkoga jezika na jezik ojibwa (Kurelac fonetski bilježi ime ovoga jezika i piše ga velikim početnim slovom). Ojibwa je naziv za narod „današnjega Ontarija i Minatobe u Kanadi te Minnesote i Sjeverne Dakote u SAD-u” (<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/426328/Ojibwa>) i jezik kojim oni govore. Ova priča je alegorija o starcu koji kuda prođe, „dahom svojim sve u mećavu, led, snijeg, pustoš pretvara. A kuda mladić prođe, dahom svojim svu zemlju cvijećem okiti” (Banaš 1990: 13).

godine, a *Mulj govora* 1873. pa nismo bili sigurni je li moguće da se pravopisna praksa toliko mijenjala unutar tako malo vremena. Odgovor smo pokušali pronaći uspoređujući poglavlje *Kako da sklanjamo imena* koje je 1999. godine uredio Ivo Pranjković i koje se nalazi u knjizi *Jezikoslovne rasprave i članci* i ono objavljeno u *Fluminensiji* 1862. godine. U prvome od dvaju navedenih izdanja, nailazimo na primjere *srbske knjige, bugarski jezik, korěna rimskoga* (KI, str. 71), dok su u drugome izdanju isti primjeri napisani velikim slovom: *Srbske knjige, Bugarski jezik, korěna Rimskoga* (F, str. 157), kao i ostali posvojni pridjevi. Ipak, zaključili smo kako ova usporedba nije valjan argument za ili protiv koje teze jer je *Kako da sklanjamo imena?* iz izdanja Ive Pranjkovića izdvojeno i uređeno te je pisanje posvojnih pridjeva malim slovom vjerojatno odluka urednika, a ne Frana Kurelca. Posegnuli smo i za pravopisom Josipa Partaša *Pravopis jezika ilirskoga* iz 1850. godine, no i u njemu stoji da se malim početnim slovom pišu nazivi „u svih imenih pridavnih obćenitih iz vlastitih imenah izvedenih, kao: jurjevski sajam, carevina austrianska, gore velebitske” (PJI, str. 15). Možemo samo zaključiti kako se pravopisna norma u Kurelčevo vrijeme još uvijek usustavljivala te zbog toga nailazimo na neujednačene oblike u njegovim djelima.

Adolfo Veber Tkalčević bio je na čelu pravopisne komisije iz 1877. godine kojem je zadatak bio urediti pravopisni metež u školama (v. više Vince 2002: 620). Komisija je, između ostaloga, raspravljala o vrsti pravopisnoga načela kojim će se pisati – morfonološkom ili fonološkom, a na kraju je pobijedilo „mišljenje o upotrebi "umjerenog etimološkog" pravopisa” (Vince 2002: 621). Iako je neslaganja s ovom odlukom bilo pa nikakva konkretna rješenja nisu donesena, u hrvatskome se javnom životu sve više afirmira jezik zagrebačke škole (v. više Vince 2002: 622). Godine 1877. Bogoslav Šulek priređuje Karadžićev prijevod *Biblije* te ga usklađuje s jezičnom koncepcijom zagrebačke škole, a time i etimološkim pravopisom. Kasnije je ova prerada

Svetoga pisma doživjela svoja nova izdanja, s tim da su neka od njih, u skladu s postupnim gašenjem zagrebačke škole, pisana fonološkim pravopisom (v. više Vince 2002: 622).

Zagrebačka je škola bila pobornik morfonološkoga pravopisa, a to možemo zaključiti po primjerima²⁷ koje pronalazimo u tekstovima njenoga predstavnika te po Veberovim riječima u polemici kojom se obraća Vatroslavu Jagiću. Riječ je o tekstu *O našem pravopisu* koji datira iz 1864. godine. U njemu Veber kritizira fonološko pravopisno načelo koje zagovaraju hrvatski vukovci i Jagić jer argument da „riječ treba onako pisati, kako se ona, kada se više nikako ne mienja, valjano izgovara” (NP, str. 353) nije valjan zato što, zaključuje Veber, ne možemo znati kako se to riječ valjano izgovara. Jagić u obranu svojih stavova navodi kako se u riječi *otčinstvo* /t/ ne čuje (*očinstvo*) pa mu ni u pismu nema mjesta, dok Veber govori kako se /t/ čuje onako „kako se uz č čuti može, ter se ona riječ svakako drugčije izgovara, negoli rieči: *pače, očitovanje* itd.” (NP, str. 353). Smatra kako upravo etimologija pomaže da riječ bude razumljiv(ij)a, a da se /t/ izgovara onako „kako [se] u tom susjedstvu može izgovarati, jer drugo je, izgovarati svako slovo napose, a drugo, kada se ono spoji s drugimi” (NP, str. 353). Jagićevo pravilo o redukciji dvostrukih suglasnika Veber ipak prihvaća „jer taj postupak ne smeta nimalo razumljivosti, osnovanoj na posve jednakih suglasnicih” (NP, str. 354), no na granici prefiksa i korijena Veber bi i dalje zadržao dvostruke suglasnike jer time, ponovno naglašava, riječ ne gubi na svojoj razumljivosti²⁸.

²⁷ *Odpor* (BJ, str. 335), *razstavljajuću* (BJ, str. 335), *podpuni* (BJ, str. 336), *podpisalo* (NP, str. 349), *razpravam* (NP, str. 349), *uredništva* (NP, str. 350), *izpravcih* (OB, str. 375), *razsudujem* (OB, str. 375), *odputovati* (OB, str. 387).

²⁸ (...) volio bih se držati etimologije, po kojoj rieč ostane posve razumljiva, a ne pokvari joj se ništa izgovor, jer ako se d pred t ne može nikako izgovoriti nego kano t, ne znam, zašto bi ono d trebalo izbacivati, kad ono d povrh toga jasno predočuje izvor rieči.

Iako je ovom polemikom zagrebačka škola počela gubiti svoju premoć, Adolfo Veber Tkalčević ostao je vjeran dosljednom provođenju morfonološkoga pravopisnoga do kraja svoga jezikoslovna djelovanja.

5.2. Fonološka analiza

Fonološkom analizom tekstova Adolfa Vebera Tkalčevića i Frana Kurelca neizravno govorimo i o slovopisu dviju škola na čijem su čelu bili ovi jezikoslovci. U analizi osvrnut ćemo se tek na nekoliko kategorija, no ne zanosimo se mišlju kako ćemo time dati potpuni pregled fonoloških (time i slovopisnih) rješenja ovih škola jer bi za to trebalo provesti mnogo detaljniju analizu.

Kada govorimo o filološkim školama, nužno je spomenuti njihova rješenja o bilježenju jata. O njemu detaljnije piše Veber u svome polemičkome tekstu *O našem pravopisu* te navodi kako se uvriježilo pisati „ije, je; ie, je; ie; ě” (NP, str. 359). Ipak, smatra kako bilježenje /ije/ i /je/ ne može biti normirano jer ono „zastupa samo izgovor hercegovački, uz koji drugi bez jačega ugleda ne će da pristanu” (NP, str. 359). Iako se Veber zalagao za to da štokavsko narječje bude osnovom hrvatskoga književnoga jezika, nije odbacivao ni ostala dva narječja, a to upravo vidimo i iz ovoga citata. Hercegovački govor zapravo je zapadni (ikavski) dijalekt štokavskoga narječja, no razumije da u hrvatskim govorima postoje i ekavski izgovori u čakavskome i kajkavskome narječju te će njima bilježenje refleksa jata kao /ije/ i /je/ biti neobično i teško da će pristati uz njega. Veber smatra da na to kako bilježiti jat ne utječe ni duljina sloga, kako neki predlažu, jer nema točno propisanih pravila koja bi određivala koji je slog dug, a koji kratak. Konačno, predlaže bilježenje refleksa jata grafemom /ě/ koji će svatko izgovarati kako mu odgovara, kao /i/, /je/, /ije/ ili /e/. Tako u *Skladnji* duge i kratke reflekse bilježi istim grafemom – rogatim /e/: *odsěk* (SKL, str. 3), *izvěstnoj* (SKL, str. 3), *umětnom* (SKL, str. 4), *děluju* (SKL, str. 5), ali *neoprědjeljenih* (SKL, str. 4), *cěli* (SKL, str. 5), *rěčmi* (SKL, str. 6). Ono što iz ove knjige moramo izdvojiti je riječ *prijedlog* koji Veber bilježi kao *predlog*: o *predlozih* (SKL, str. 51), *predlozi* (SKL, str. 51), dakle s ekavskim refleksom

jata. Ipak, u njegovim tekstovima nailazimo i na pisanje dvoglasa /ie/ na onim mjestima na kojim je stajao dugi refleks jata, kao u primjerima: *sviet* (BJ, str. 335.), *poviest* (BJ, str. 335.), *tiesnom* (BJ, str. 335), *trieznosti* (BJ, str. 335), *riečih* (BJ, str. 335). Istovremeno, kratki će refleks jata pisati s je: *razcjepkane* (BJ, str. 335), *vjekovah* (BJ, str. 336), *zvjezdicom* (NP, str. 360), *dotjerati* (NP, str. 361), *narječja* (OB, str. 382). Ovakvo bilježenje refleksa jata možemo pripisati godinama u kojima su objavljene *Skladnja* (1859.), *Brus jezika* (1862.) te *O našem pravopisu* (1864.) pa možemo zaključiti da su se slovopisna rješenja ovoga jezikoslovca tijekom godina promijenila.

O refleksu jata Fran Kurelac ne govori izrijekom, ali o bilježenju rogatoga /e/ možemo ponešto zaključiti zahvaljujući primjerima koje pronalazimo u njegovim tekstovima. Riječki jezikoslovac gotovo u svim primjerima bilježi /ě/ u dugim i kratkim refleksima jata: *rědko* (KI, str. 71), *dosětko* (KI, str. 73), *měšajući* (KI, str. 74), *smě* (MG, str. 102), *viděti* (MG, str. 104), *kdě* (F, str. 7). No, nailazimo i na one primjere u kojima je refleks jata Kurelac zabilježio s /e/. Lada Badurina smatra kako je riječ o onim primjerima u kojima se „morfonem /ě/ ostvarivao (ili pretpostavljamo da ga je Kurelac ostvarivao) alomorfonom [e]” (Badurina 1990: 27). Autorica dalje navodi primjere u kojima se potvrđuje ovakav zapis, kao što su vremena, vremenu, *prevod*, *narečje*, *predlog*, *koren* (v. više Badurina 1990: 27). Potonji primjer, *koren*, Kurelac bilježi različito, čak i u istome djelu. Tako u *Recimo koju* u jednoj rečenici piše *koren* („Glede pravopisa jezici se pišu bud po izgovoru, bud po *korenu* besěde; ili se měša jedno i drugo” (RK, str. 57)), da bi već u sljedećoj napisao *korěn*: („Stari Grci i novi Latinjani ili Vlasi *korěnu* nikakve pravice ne priznavaju měšati se u pravopis” (RK, str. 57)). S druge strane, u nekim primjerima u kojima ne bismo očekivali bilježenje rogatoga /e/, no Kurelac ga tamo piše, ponovno nedosljedno u cijelome djelu: *pismo dotlě doveo* (RK, str. 87), *dotlě na srdcu mira* (RK, str. 119), ali *dotle si kukavica* (RK, str. 18). Ovi primjeri svjedoče o još uvijek neujednačenoj grafiji

predstavnik riječke filološke škole, ali i o zahtjevnosti ovoga grafijskoga rješenja „jer očekuje uistinu dobro poznavanje jezika, pa čak i u jezikoslovca Frana Kurelca možemo naići na omaške” (Badurina 1990: 27).

Fonem /z/ bilježi digrafom /dj/, i to u primjerima: *Djakovu* (F, str. V), *tudjoj* (F, str.3), *razvidjati* (F, str. III), *gvozdje* (MG, str 94). No, u *Mulju govora* nailazimo na primjere *među* (MG, str. 109) i *tuđe* (MG, str. 95), no kako nismo bili u prilici pregledati originalni zapis iz 1873. godine, već onaj prerađeni iz 1999. godine, ne možemo sa sigurnošću tvrditi je li riječ o Kurelčevu grafijskom rješenju, pogrešci u tisku ili prerađenom grafijskom obliku Ive Pranjkovića. Priklonili bismo se posljednjem rješenju jer smo uspoređujući *Recimo koju* iz 1862. godine te prerađeno izdanje iz 1999. uočili da u prvome izdanju stoji *medju Hrvati* (RK, str. 121), a u onome iz 1999. godine *među Hrvati* (str. 47). Iako nismo naišli na primjere koji bi potvrdili Kurelčevo pisanje slijeda /dj/ kao d'j, vrijedi istaknuti kako Lada Badurina u svome članku *O grafiji i ortografiji s posebnim osvrtom na (orto)grafijska rješenja u Fluminensii Frana Kurelca* navodi da ovakvim bilježenjem ovoga slijeda Kurelac želi istaknuti razliku u izgovoru fonema /z/ i suglasničke skupine /dj/ (v. više Badurina 1990: 27).

U Veberovim smo tekstovima pronašli većinom primjere s dosljedno pisanim đ: *međe među* (BJ, str. 337), *uviđam* (BJ, str. 340), *ne odsuđuje* (OB, str. 383), *uglađen* (OB, str. 385), no u *Skladnji* uočavamo i slijed /dj/: *začudjen* (SKL, str. 9).

U djelima obojice jezikoslovaca uočavamo digraf /gj/ u primjerima: *Magjarske* (F, str. 142), *Gjoka* (F, str. 54), *Gjuro Augustinović* (RK, str. 30), *Gjorgjić* (KI, str. 80), *gjuvegijom* (OB, str. 81), *magjarskom* (NP, str. 358), *Gjуре* (u naslovu *Rječnik Gjуре Daničića*).

Fonem /ć/ Kurelac najčešće bilježi slovom ć, kao u primjerima: *biti hće* (F, str. 4), *braćo* (F, str. 113), *čistoće* (KI, str. 70), a u oblicima imenice *brat* ponekad ga piše i dvoslovom /tj/: *bratje* (KI, str. 80), *bratjo* (F, str. 22).

O ovome fonemu Veber piše u svojoj polemici s Jagićem i smatra kako bi trebalo pisati samo ć (a ne /tj/ i /ć/ kako nalaže Jagić pozivajući se na hrvatsku književnu baštinu, v. više NP, str. 357) iako je svjestan da je /ć/ refleks skupine *tj. No, kako se riječi *braća*, *korišću* i *biće* izgovaraju jednako kao da su pisane digrafom /tj/, smatra da nema potrebe pisati ih njime (v. više NP, str. 357). Ovaj se slijed javlja samo u onih riječi u kojima iza /t/ dolazi kratki refleks jata te se one moraju tako pisati kako bi se znalo da se ne izgovaraju s /ć/ (*tjerati*, a ne *ćerati*, v. više NP, str. 357). Ovakvim bilježenjem Veber pokušava razlikovati izgovor fonema /ć/ i suglasničke skupine /tj/, baš kao što je Kurelac grafijskim rješenjima želio razlikovati izgovor fonema /z/ od izgovora suglasničke skupine /dj/. Ipak, u njegovoj *Skladnji* nalazimo primjer *tretja* (SKL, str. 8)

Treba spomenuti i sekvenciju /rj/ koja se u Kurelčevim tekstovima javlja kao refleks palatalnoga /ř/ u riječi *more* (*morje*): *tihoga morja* (F, str. 50), *Jadranskoga morja* (F, str. 45), a primjer *more* nalazimo samo u jednom primjeru: *na moru* (RK, str. 42) pa bismo za njega mogli reći da je više izuzetak koje potvrđuje pravilo. Ovu sekvencu nalazimo i u oblicima riječi *car*, ali smo zabilježili samo jedan primjer: *k carju* (RK, str. 114). U onim djelima Adolfa Vebera Tkalčevića, koje smo za potrebe ovoga rada proučili, pronašli smo ovu sekvenciju samo u primjeru *pogreška*: *njelih pogrješakah* (BJ, str. 338).

U Kurelčevim tekstovima, a u skladu s njegovom željom za arhaizacijom jezika, uočavamo čuvanje starih suglasničkih skupova. Skup *čt sačuvan je u svim oblicima upitno-odnosne zamjenice za neživo, ali u drugim primjerima kao što su *počtenje* (RK, str. 3), *čtiocu* (RK, str. 8), *němačtva* (RK, str. 11), *počteno* (RK, str. 11), *učtrba* (RK, str. 16).

Refleks skupine *čr bilježi kao /čr/ i /cr/, ali ne možemo govoriti o nedosljednosti jer skupinu /čr/ bilježi samo u toponimu Cres: *če na otoku Čresu* (RK, str. 97), *do Čresa* (F, str. III), a /cr/ bilježi u svim ostalim primjerima: *Crnogorac* (RK, str. 137), *crva* (RK, str. 138), *crkvi* (RK, str. 138), *crnina* (MG, str. 93).

Uočavamo i dosljedno pisanje suglasničke skupine /kd/, ponovno u svrhu očuvanja starih, arhaičnih oblika: *vsakda* (RK, str. 148), *nikdē* (RK, str. 148), *vsakdanjem* (RK, str. 157), *kdě* (RK, str. V).

Refleks skupine *stj dvojako bilježi, kao /stj/ i /šč/: *hristjanske* (RK, str. 20), *učenostju* (RK, str. 133), *ušćipnu* (RK, str. 24), *ognjišču* (RK, str. 72).

Smatra kako bi refleks skupine *vəsə trebao biti /vs/, a prema tome bi i zamjenički pridjev sve trebao glasiti *vse*²⁹. Ova riječ govori u prilog ne samo Kurelčevoj želji za arhaizacijom jezika, već i želji za južnoslavenskim jedinstvom³⁰. Ipak, nailazimo i na primjere sa skupinom /sv/: *svaki* (F, str. VI), no oni se znatno rjeđe pojavljuju.

U Veberovim se tekstovima skupina *čt dosljedno ostvaruje kao /št/, a to vidimo u upitno-odnosnoj zamjenici za neživo te njenim oblicima: *što* (BJ, str. 335), *išto* (BJ, str. 335), *ništa* (BJ, str. 340), ali i u drugim riječima u kojima se javlja ova skupina: *štovanjem* (BJ, str. 337), *štujem* (BJ, str. 337), *uništujućiom* (BJ, str. 338).

Skupina *čr u većini se primjera ostvaruje kao /cr/, no važno je napomenuti kako Marija Turk ističe da se u refleksu ove skupine uočava kombiniranje štokavsko-čakavsko-kajkavskih elemenata jer se ova skupina

²⁹ Prilog posve glasiće *povse* (MG, str. 100), a zamjenica svak *vsak* (MG, str. 98).

³⁰ „Bud ga ti i izgovorio , kako ti je lakše, nu ga pišti, kako vsa braća i pišu i izgovaraju. Sve je u njih = svē ili svoje: eto meteža. Pak i u nas na jugu tako li je malo izgovora toga? Na Savi i na Dravi vse, uz morje vse, na otocih vse, Slovenci vse, Bugari vse, Hrvati na Ugrih vse: pak da još zanovětamo i da s ekočimo? Pod jedinstvo zakona slovinskoga šiju tvoju vrtoglavi Hrvaćanine!”

ostvaruje i kao /čr/, ne samo u dijalektizmima *črknja*, već i u riječi *črěp* (v. više Turk 1998: 13).

Skupina se /kd/, očekivano, ostvaruje kao /gd/: *gdješto* (BJ, str. 346), *nigdje* (OB, str. 387).

O refleksu skupine *stj Veber polemizira s Jagićem te ističe kako njegov argument da /šč/ nije ugodan hrvatskome uhu nije i ne može biti valjan jer se ova skupina javlja u nekim čakavskim i kajkavskim, a mi dodajemo i šćakavskim govorima štokavskoga narječja te je jednako ugodna kao i skupina /št/ (v. više NP, str. 357, 358) koja predstavlja alijetetnu značajku štokavskoga narječja. Prihvatanjem obaju oblika Veber potvrđuje svoju ideju o tronarječnosti hrvatskoga jezika.

O refleksu skupine *vəsə Veber kratko piše u svome *Brusu jezika* te proziva Kurelčev stav o važnosti pisanja oblika *vse* (a time i ostalih riječi koji u sebi imaju suglasničku skupinu /vs/) čime riječki jezikoslovac želi razlikovati ovu zamjenicu u hrvatskome jeziku od oblika posvojnih zamjenica u drugim slavenskim jezicima. Ono što Veberu posebno smeta je to što Kurelac naglašava važnost pisanja, ali ne i izgovora ove skupine kao /vs/. U tekstovima predstavnika zagrebačke škole uočavamo dosljedno pisanje refleksa /sv/: *svi* (BJ, str. 337), *svega* (BJ, str. 341), *sav* (NP, str. 359).

Nakon svega, možemo zaključiti kako obojica jezikoslovaca poštuju morfonološko pravopisno načelo te čuvaju korijen riječi na prefiksnoj i sufiksnoj granici te zbog toga u mnogim primjerima ne provode asimilaciju po zvučnosti (*podpisivati*, *odstupiti*, *napredka*), a često ne dolazi ni do ispadanja suglasnika (*neslastna*, *žalostni*). Iznimke su oni primjeri u kojima dolazi do udvostručavanja suglasnika na granici prefiksa i korijena, kao u Veberovim primjerima *odan*, *otuđiti*, *isjeći* (v. više NP, str. 351). Kurelac je i na ovoj jezičnoj razini vjeran arhaičnim oblicima, a neke od njih i danas poznajemo u

konzervativnim sustavima – kajkavskome i čakavskome narječju. Veber je skloniji štokavskim oblicima, ali, kao što smo vidjeli, ne zanemaruje posebnosti ostalih dvaju narječja hrvatskoga jezika.

Kada uspoređujemo fonološka rješenja na razini djela, uočavamo kako se *Skladnja* najviše razlikuje u odnosu na ostala djela Adolfa Vebera Tkalčevića, a to možemo pripisati ili odluci priređivača tekstova jer nismo imali uvid u originalne tekstove ovoga jezikoslovca ili promjeni Veberova mišljenja kada je riječ o jezičnim pitanjima što dolazi u obzir znamo li da je *Skladnja* napisana 1859. godine, a idući je tekst koji smo proučavali *Brus jezika* iz 1862. godine.

5.3. Morfološka analiza

Marija Turk u članku *Fran Kurelac i Riječka filološka škola* navodi kako u tekstovima ovoga filologa možemo razlikovati dvije vrste morfološke arhaičnosti – nepravu i pravu. Prva od njih podrazumijeva uporabu onih „oblika koji su nestali iz štokavštine, ali su očuvani u čakavštini i kajkavštini; dakle u sustavima s konzervativnijom morfologijom imeničkih vrsta riječi u množini” (Turk 1996: 9). Autorica dalje navodi kategorije u kojima se potvrđuje ova vrsta morfološke arhaičnosti, a to su: kratki, slavenski genitiv koji se i dalje javlja u čakavskome narječju, kao i nesinkretizam dativa, lokativa i instrumentala množine, „stari enklitički oblik osobnih zamjenica u dativu kakav je zadržan još u starijoj štokavštini, primjerice u bokokotorskom tipu (...)” (Turk 1996: 9), čakavski oblici kondicionala, futur koji tvori prezentom glagola biti i infinitivom nesvršenih glagola te prezentom svršenih glagola te nastavak –u u 1. licu jednine prezenta (v. više Turk 1996: 9, 10). Pravi tip arhaične morfologije vidljiv je u primjerima koji su „generalno nestali, ali se još mogu potvrditi u nekom od slavenskih jezika” (Turk 1996: 10). Možemo reći kako se u tim kategorijama ponajbolje osjeti nota konzervativnosti koju je Kurelac poticao. Kategorije u kojima se javlja ovaj tip arhaične morfologije su: dvojina imenica, određeni i neodređeni vid pridjeva te njihovo razlikovanje u deklinaciji, uporaba participa te dvojina glagola (v. više Turk 1996: 10). Morfološku ćemo analizu provesti upravo na navedenim kategorijama te ćemo usporediti Veberova rješenja za njih, a započet ćemo nepravom arhaičnošću.

Prije svega, treba napomenuti kako Fran Kurelac u većini primjera ne imenuje padeže terminima koje danas poznajemo, već ih naziva rednim brojem (*prvi padež jednine* ili *množine*, *drugi padež istog čisla*, odnosno broja, *četvrti padež množine*). Također, važno je reći da je Fran Kurelac lokativ zvao *sedmim padežom*, a instrumental *šestim*, za razliku od današnjega poretka padeža. To je

vidljivo iz nastavaka koje navodi uz sedmi padež (-ih ili -ah), odnosno šesti padež (-mi, -ami), a koji se potvrđuju u primjerima: *na visokih školah* (RK, str. 1), *po gostilnicah* (RK, str. 103), *na plesu i krabuljah* (RK, str. 103) te *onimi stranami* (RK, str. 21), *med onimi ljudi* (RK, str. 21), *među Hrvatî* (RK, str. 47). U *Kako da sklanjamo imena* navodi sljedeće: „U padežu sedmom ili mjestnom čuvajmo se (uz imena pridjevna) s padežem ih trećim izjednačit. Reci: jahao sam na dobrom konju, na riđem pastuhu, a ne dobromu i riđemu ili dobrome i riđome” (KI/F, str. 72). Citat potvrđuje kako je za njega sedmi padež lokativ jer i danas ovaj padež nazivamo mjesnim padežom (od lat. *locus* – mjesto), dok za instrumental kažemo da je padež sredstva (od lat. *instrumentum* – sredstvo).

U želji da opišemo Kurelčev genitiv jednine, morali smo posegnuti za Veberovim *Brusom jezika* u kojem ovaj jezikoslovac kritizira pogrešan oblik riječi *panj* u spomenutom padežu. Kurelac, naime, pogrešno sklanja ovu riječ te ona u genitivu zvuči *pnja*³¹. Veber se s time ne slaže i smatra da ova riječ mora glasiti *panja*. Pri određivanju oblika ove riječi služi se akcentuacijom i napominje kako je /a/ u *pânj* dugo pa zbog toga mora u genitivu stajati *pánja*. Razlikuje ovaj oblik od „primorske sbilja pogrješne pàsa” (BJ, str. 340) u genitivu jednine i smatra da u ovome padežu, ponovno zbog akcentuacije, mora biti oblik *psà*.

Najviše je polemika sa zagrebačkom školom izazvao nastavak u genitivu množine. Kurelac se je zalagao za kratki, slavenski genitiv koji se tvori nultim gramatičkim morfemom³² ili nerelacijskim morfemima –ov/-ev³³ iza kojih

³¹ Iako ovu riječ Kurelac nigdje izričito ne deklinira, spominje ju u *Kako da sklanjamo imena?*: „Glede drugoga padeža istoga čisla (ne spominjući *panja*, kdě Divković još dobro slovinski piše *pnja*, ni primorskoga *pasa* mĕsto *psa*, ni kajkavskoga *kumeka*, *voleka* itd.) (...)” (KI/F, str. 71)

³² Primjeri genitiva s nultim gramatičkim morfemom: *županij*, *knjig* (RK, str. 32), *srdac vaših* (F, str. II), iz poslovice (F, str. 74)

³³ Primjeri genitiva s nerelacijskim morfemima: *duhov* (MG, str. 98), *pesnikov i novinarov* (RK, str. 61), *nekih glagolov* (RK, str. 34)

ponovno dolazi nulti gramatički morfem. Obje su se filološke škole pozivale na hrvatsku književnu i leksikografsku tradiciju pokušavajući opravdati onaj morfem u genitivu množine za koji su se zalagale. Tako Kurelac navodi hrvatske pisce, počevši s onima iz 17. stoljeća, u kojih uočava kratki, slavenski genitiv. Citira Gundulićeve stihove u kojima jasno naznačuje genitive množine s nultim gramatičkim morfemom:

„Kitu mi něki dan jabuk dà Ljubica

Iz nědar nam dunje daju –

Od kladenac bistrijeh prědam.”

(preuzeto iz KI, str. 80)

Nastavlja citirajući Palmotića (v. više KI, str. 80), tek se nakratko osvrćući na Nikšu Ranjinu iz 16. stoljeća. U riječima što ih upućuje Gunduliću i Palmotiću, možemo iščitati jednu od njegovih glavnih jezikoslovnih ideja, a to je važnost oslanjanja na hrvatsku jezičnu tradiciju: „(...) ali vi prvanja dva [Gundulić i Palmotić], koji ste iz 17-a vjeka, odkud u vas? Zaisto vas toga Dellabella naučio nije. – Ako nije on, a to je sisa materina” (KI/F, str. 80). Dalje nastavlja navodeći primjere kratkoga genitiva iz Mikaljina rječnika, zatim izdvaja primjere iz djela Ignjata Đurđevića (kojeg naziva Gjorgjić), Ferića i Cucerija.

Istovremeno, žestoko se je protivio nastavku –ah u genitivu množine koji je predlagala zagrebačka škola. Uz ovaj nastavak Fran Kurelac niže različite negativno konotirane attribute: *nekakav* genitiv na –ah (KI/F, str. 72), *laži-genitiv* (KI/F, str. 73), *zlokobnomu* ahu (RK, str. 47), tu *rugotu* (RK, str. 49), *nesretni* –ah (RK, str. 50). Kao što smo već naveli, Kurelac se poziva na tradiciju (dalmatinske, slavonske i bosanske pisce) koju slijede pripadnici zagrebačke škole kada je riječ o pisanju nastavka –ah u genitivu te ju opovrgava. Smatra kako *pisci slavonski* ne mogu biti relevantan uzor jer, kao štokavci, ne

izgovaraju glas /h/ (Zar Slavonci da potvrde taj *ah*? Ta oni nikakvâ *h* ne izgovaraju, a nikada ga ne izgovarajući, oni zar da znadu, kdě mu je město? KI/F, str. 76) Osim toga, navodi nekoliko stihova Matije Antuna Relkovića te Matije Petra Katančića, kojima pokušava dokazati da se zbog metričkih razloga glas /h/ u tim stihovima ne izgovara:

„Vidiš dakle da je od Turakah

Došlo kolo od zlâ komišluka.

(...)

Jerbo da je došlo do krstjanah

Tog bi bilo i po drugih stranah.”

(M. A. Relković: Satir, preuzeto iz KI/F, str. 76)

Fran Kurelac pokušava rimom u ovim primjerima dokazati kako se /h/ nije izgovaralo. Tako su rimovani parovi *Turaka* i *komišluka* te *krstjana* i *strana*. Prema tome, nastavak –ah ne treba se koristiti u genitivu množine. Kurelac dalje navodi kako u Katančićevim djelima nailazimo na /h/ ne samo u dočetnoj poziciji, već i na inicijalnom položaju ili u sredini riječi, no ono se ni na jednom mjestu ne izgovara: „*Nit su moji piski niti su meni diple na humu* (m. na umu)” (KI/F, str. 76), „*Na glavi mu klobuk s pečatí, na tilu hodilo* (m. odilo) *Crljeno*” (KI/F, str. 76), „*Kako ćemo zafahliti?*” (KI/F, str. 77).

Iz svega navedenoga možemo zaključiti kako je Kurelac, osim na nulti gramatički morfem u genitivu, pristajao i na nastavak –a u ovome padežu. Uzor pisanju ovoga nastavka Kurelac vidi „u slovnici vlaškoj Mikalje, i koje nas [genitive] naučiše Dellabella i Kašić iz Paga: genitiv na –a nu bez -h” (KI/F, str. 79-80). Fran Kurelac spominje hrvatske pisce koji, češće ili rjeđe, pišu genitiv

na –a. Tako navodi da je u djelima Gradića Vasilja „jedva kad genitiv na –a, nego svudaj nepovrđeni i pravi genitiv slovinski, kako ga pravi, zrnati i korēniti Hrvati i danas i to svudaj govore” (KI/F, str. 82), dok je u *Rozariji* Anđela Gučetića „svakad genitiv na -a” (KI/F, str. 82). I u djelu *Zrcalo duhovno* Orbina Maura, navodi Kurelac, spominju se genitivi na –a. Ovaj je autor Kurelcu važan zbog toga što je Dubrovčanin te upravo njegovim primjerom predstavnik riječke filološke škole osporava zagrebačko pozivanje na dubrovačku tradiciju kada je riječ o pisanju nastavka –ah.

Demantirajući dalje primjere iz *vojske bosanske*, navodi kako „ima Lastrić Pilip iz Očevije, ima Radnić Miho, imaju dva viteza glavna: Divković Mate i Bandulović Ivo” (KI/F, str. 77) te priznaje kako prvi od njih /h/ piše u genitivu množine, ali i ondje gdje /h/ uopće ne treba pisati (*milost Božjah, znadem bojah, odrastuh* itd., v. više KI/F, str. 77). S druge strane, u nekim riječima /h/ potpuno izostavlja (*u naši potriha* umjesto *u naših potrihah*, *udobnim* umjesto *hudobnim* itd. KI/F, str. 77). Kurelac zaključuje kako onaj tko „ne samo što slovu *h* mēsta ne zna i kojegud ga trpa, nu ni pravoga mu glasa ne poznaje i sa slovom *j* ga promeće pišuć u našij dili*j* m. naših dili*h* (...)” (KI/F, str. 77)” ne može biti relevantan dokaz za pisanje nastavka –ah u genitivu množine. Nedosljednost, posebno u pravopisu i bilježenju slova /h/ zamjera i Mihi Radniću. S druge strane, u djelima Mate Divkovića i Ive Bandulovića pronalazi genitiv „hrvatski pače slovinski (...) kojim progovara veličastvo svega naroda slovinskoga (KI/F, str. 78)”. Naravno, riječ je o kratkome genitivu množine. Kurelac nastavlja gotovo vojničkim rječnikom: „Sad je već dušmanu strah u petah, sad su noge brze: ne bude neprilike ni sa Hrvatî ni sa Dalmatincî, te ih na brzu ruku odbavimo (KI/F, str. 79)”.

Dalmatinske pisce dijeli prema zemljopisnome položaju na *dolnjake* (Gundulić, Palmotić, Ranjina, Đorđević, Ferić) i *gornjake* (Lučić, Hektorović, Ivanišević, Karnarutić, Budinić, Baraković, Zoranić). Ni u jednih ne nalazi

osnove za pisanje nastavka –ah u genitivu množine, baš kao ni u hrvatskih pisaca izvan Dalmacije (Ivanošić, Grbčić, Kovačić).

Zaključuje mišlju kako –ah ne treba pisati „jer pišući ga samo si Crnogorac, ne pišući ga već si Srbin; ali ne pišući ni a ni h, onda si istom brat Jugović: ne samo po tom, što ih ne govore Slovenci i Hrvati, nit ih ikada govorili jesu, (...) nego i zato, što su srbulje stare pune puncate pravoga genitiva, te ih ne grdi ni a ni h; nego i zato napokon, što se u istijeh narodnijeh pšmah pravoga genitiva podosta nahodi (...) (KI/F, str. 86.)”.

Veber ističe kako slavensko podrijetlo kratkoga genitiva nitko ne može poreći, ali smatra kako etimologija nije valjan argument za njegovo prihvaćanje u jeziku jer bismo tada morali prihvatiti sve slavenske oblike na svim jezičnim razinama. Jezikoslovac se u obrani nastavka –ah poziva na iste izvore kao i Kurelac, a to su ponajviše djela Ivana Gundulića i Junija Palmotića te navodi kako ne zna zbog čega je Kurelac „iz mora genitivah na –a, on za sebe crpnuti samo nekoliko kapljicah kratkih genitivah” (BJ, str. 341). No, vratimo se razlogu zbog kojeg zagrebačka škola bilježi –ah u ovome padežu. Veber u *Brusu jezika* bilježi sljedeće: „Što se pako slova *h* tiče, dodano je samo zato, da se 2. padež plurala razlikuje u pismu od drugih sličnih padežah; je li to spretno učinjeno, ne ću da se prepirem, premda bi tomu najmanje smio prigovarati Kurelac (...); tvrdim, da bi i oni, koji pišu samo –a, morali u mnogih slučajevih razumljivosti radi bar metati znak dužine na –a; jer drugo je: „U Hrvatskoj ne ima naroda, i narodā; sela i selā (...)” (BJ, str. 343). Riječ je, dakle, tek o grafemu koji se bilježi, ali ne izgovara, već služi kako bi se genitiv množine razlikovao od drugih padeža, kao što je akuzativ jednine. Iako Kurelac vrlo opsežno objašnjava zbog čega genitiv na –ah nije dobar te opravda uporabu nultoga morfema ili nastavka –a u ovome padežu, Veber opravdava ovaj nastavak vrlo sažeto, ali vrlo konkretno.

Spomenuti treba dativ, lokativ i instrumental množine za koje Kurelac predlaže nesinkretizirane oblike. Za razliku od srpskoga jezika u kojem su ovi padeži ujednačeni na nastavak –ima, odnosno –ama, kao u primjerima „jelenima, kraljima, selima, poljima, ženama, stvarima” (KI/F, str. 72), u hrvatskome bi se jeziku, predlaže predstavnik riječke filološke škole, nastavci ovih padeža trebali razlikovati. Tako će u dativu nastavak za muški i srednji rod biti –om (*jelenom, selom*), odnosno –em za palatalnu osnovu (*kraljem, poljem*), a za ženski rod –am (*ženam*), odnosno –em (em). U lokativu će nastavci za muški i srednji rod biti –ih (*jelenih, kraljih, selih, poljih*), a za ženski rod –ah ili –ih (*ženah, stvarih*). U instrumentalu, nastavak za muški i srednji rod bit će –mi (*jelenmi, kraljmi, selmi, poljmi*), a za ženski rod –ami i –mi (*ženami, stvarmi*). Ovaj se padež može naći u svome skraćenom obliku tako što se iz prethodno spomenutoga nastavka ispusti /m/ (*jelenî, kraljî, selî, poljî, stvarî*), dok se u imenica ženskoga roda na –ami /m/ ne ispušta pa ove imenice imaju samo svoj dugi oblik. Veber o nesinkretizmu padeža govori tek u djelu *Zagrebačka škola* u kojoj kritizira prijedlog hrvatskih vukovaca da dativ, lokativ i instrumental imaju jednake nastavke (v. više ZŠ, str. 427).

Analizu glagola započet ćemo jednostavnim glagolskim oblicima, prije svega infinitivom. On je u Kurelčevim tekstovima nedosljedno pisan pa nailazimo na apokopirane³⁴ i neapokopirane³⁵ oblike. Veber o ovoj Kurelčevoj nedosljednosti piše sljedeće: „Za infinitiv molim prijatelja, neka potraži, jesu li se vazda infinitivi pravili bez i; nije li možebit taj oblik imao značenje, slično latinskomu supinu na –um? kano: „*Mogu čitati, i idem čitat.*” (BJ, str. 346). Možemo zaključiti kako Veber apokopirane infinitive poistovjećuje sa supinom kada se nalaze iza glagola kretanja, što se vidi i iz primjera koji je naveo, ali i u njegovoj *Skladnji* nalazimo ovakvo objašnjenje: „Supin, to jest infinitiv bez i,

³⁴ *prenašat* (RK, str. 38), *branit* (KI, str. 75), *uklanjat* (KI, str. 81)

³⁵ *razuměti* (MG, str. 94), *predstavljati* (MG, str. 121), *preskočiti* (KI, str. 86)

koji su naši pisci pomješali s infinitivom, stoji poslije glagoljah kretanja; *Idem spavat* itd.” (SKL, str. 123).

U skladu s morfonološkim načelom, Kurelac prigovara kako se u narodu u glagola na –nuti (infinitiva) sve rjeđe izgovaraju neki glasovi: *d* i *t* pa se izgovara *venuti*, a ne *vednuti*, *skinuti*, a ne *skidnuti*, zatim bilabijali *b*, *p*, *m* te labiodental *v* pa izgovaramo *šinuti*, a ne *šibnuti*, *ginuti*, a ne *gibnuti*, a ne izgovaraju se ni velari *k* i *h*, kao u riječima *punuti* umjesto *puhnuti*, *kijati* umjesto *kihati* ili *tresnuti* umjesto *tresknuti* te *stisnuti* umjesto *stisknuti* (v. više RK, str. 34). Time se, smatra Kurelac, šteti našem jeziku jer glagoli postaju nerazumljivi pa „nam se bude domišljati, je lit o mahnuti, ili maknuti, ili magnuti? (...)” (RK, str. 35).

Prezent, uz kondicional, najbolje odražava Kurelčevu težnju za arhaizacijom jezika, i to uporabom staroslavenskoga nastavka –u u prvome licu jednine. Prema njegovu mišljenju, ovaj se oblik „bolje sudara s našom starinom” (RK, str. 40), a njime su pisali *stari Hrvati*³⁶ i hrvatski pisci. Navodi dalje kako je u njegovo vrijeme ovaj nastavak zadržan tek u četirima glagolima (*hoću*, *mogu*, *reku*, *velju*), dok je u današnjem standardu nastavak –u u prvome licu jednine prezenta zadržan u glagolima *htjeti* (*ja hoću*) i *moći* (*ja mogu*). Veber, naravno, kritizira uporabu ovoga nastavka jer smatra da bi nastavci u prvome licu jednine trebali glasiti –am, –em, –im. Treba istaknuti kako se jezikoslovci razilaze u mišljenjima oko prezenta samo kada je riječ o prvome licu jednine, dok u ostalim licima obojica koriste jednake nastavke koje i danas poznajemo u standardu.

Kada govorimo o futuru prvom, treba spomenuti glagol *htjeti*. On je, prema Kurelčevu mišljenju, izgubio svoje prvobitno značenje, *željeti*, pa sada

³⁶ „I. 1. ja vedu, metu, 2. vezu, nesu, 3. zebu, tepu, plěvu, 4. žegu, peku, vrhu, 5. nadmu, začnu, žnju, 6. piju, čuju; II. dvignu; III. 1. umiju, 2. umru, 3. mišlju; IV. vaplju, grublju, bavlju; V. 1. kopaju, šibaju, plivaju, 2. zoblju, siplju, dozivlju; loču, pušu, lažu, 3. kriču, bežu, VI. Vojuju, gospoduju, postiguju” (RK, str. 40).

znači i *bivati*, *postati*, *nasta(j)ati*. Smatra kako se zbog toga glagolu *htjeti* u značenju željeti počela bespotrebno dodavati čestica *da* te je to bio „početak našem nesretnomu dakanju” (RK, str. 104). Tako se je počelo govoriti *on hoće da putuje* umjesto *on hoće putovati* ili *on neće da sluša* umjesto *on neće slušati* (v. više RK, str. 104). U hrvatskome standardnome jeziku konstrukcija *da* + *prezent* nije dozvoljena, već je normiran oblik *prezent pomoćnoga glagola htjeti* + *infinitiv*, kao što predlaže i Kurelac. Ipak, nije zadovoljan ni ovakvim tvorbenim obrascem futura iako je on sada bez *druga dakića*. Fran Kurelac se zalaže za to da se futur nesvršenih glagola (*imperfektivi*) tvori od dvovidnog prezenta pomoćnoga glagola biti i infinitiva, kao u primjerima: *ja budu pisati*, *ja ne budu saditi* (RK, str. 104). Futur tvoren od svršenih glagola (*perfektivi*) glasi *će ja prepisu* i *ja ne presadju* (v. više RK, str. 104), dakle oblik za futur bit će jednak onome za prezent. Iako Kurelac tvori futur od dvovidnog prezenta pomoćnoga glagola biti koji u hrvatskome standardnome jeziku tvori futur drugi, Kurelac ne razlikuje buduće i predbuduće vrijeme, već govori o samo jednome vremenu, budućem koje naziva futuro. No, nailazimo i na oblik *biti će*: *Ona pšenica biti hće* (...) (F, str. 4), *One vinice i vrtovi biti će* (...), *Oni lugovi, koje da čistimo, biti će* (...) (F, str. 5). U ovim primjerima infinitiv nije apokopiran ispred pomoćnoga glagola htjeti, neovisno o tome javlja li se on u svome naglašenome (*hće*) ili nenaglašenome obliku (*će*). No, ne možemo zaključiti piše li Fran Kurelac dosljedno neapokopirani infinitiv ispred prezenta pomoćnoga glagola htjeti jer smo pronašli tek nekoliko primjera futura glagola biti dok ostale glagole u futuru ne tvori od prezenta pomoćnoga glagola htjeti i infinitiva zbog već spomenutih razloga. Adolfo Veber Tkalčević smatra Kurelčev način tvorbe futura pogrešnim te se zalaže, sasvim razumljivo poznajemo li njegovu književnojezičnu koncepciju, za „skrozimice živući u štokavacah futur na ću” (BJ, str. 344) te umjesto budem pisao predlaže oblik pisat ću. Veber smatra da je Kurelčev način tvorbe krajnje nejasan jer futur riječki jezikoslovac tvori jednakim oblicima kao i za prezent (*ja prepisu*) pa je

teško razaznati govorimo li o sadašnjem ili budućem vremenu. Zaključimo; Veber predlaže da se futur tvori štokavskim oblicima, odnosno infinitivom i prezentom pomoćnoga glagola htjeti: *će biti* (BJ, str. 344). Oba načina tvorbe futura koje spominje Kurelac i danas nalazimo u čakavskim i kajkavskim govorima. Tako futur tvoren prezentom glagola biti i infinitivom nesvršenih glagola nalazimo u čakavskim govorima, a Marija Turk posebno izdvaja čakavske govore srednjeg i južnodalmatinskoga areala (v. više Turk 1996: 10), ali i u nekih zapadnijih štokavaca (v. više Lisac 2009: 27). Futur tvoren prezentom svršenih glagola i danas nalazimo u kajkavskim govorima.

Spomenuli smo kako je u prezentu i kondicionalu najbolje izražena Kurelčeva težnja za arhaizacijom jezika, a to se vidi u nastavcima koje koristi. Tako bilježi konjugaciju glagola biti: *bim, biš, bi; bimo, bite, bi* (v. više RK, str. 108) iako ih naziva optativnim oblicima, a termin kondicional ne spominje. Navedeni glagolski oblici zapravo su konjunktiv, glagolski način koji hrvatski standardni jezik danas ne poznaje, no i dalje je prisutan u čakavskome narječju u tvorbi kondicionala.

Zadržat ćemo se i dalje na glagolima, ali onim kategorijama koje ubrajamo u pravu arhaičnost. Glagolske priloge Kurelac naziva gerundima, a razlikuje gerund prezenta muškoga roda jednine (*gerund. praes. sing. masc.*), zatim kao posebnu kategoriju izdvaja gerund prezenta ženskoga roda jednine (*gerund. praes. sing. fem.*), gerund prezenta muškoga i srednjega roda množine (*gerund. praes. plur. masc. et fem.*), gerund preterita muškoga roda jednine (*gerund. praet. sing. masc.*), gerund preterita ženskoga roda jednine (*gerund. praet. sing. fem.*) te gerund preterita muškoga i ženskoga roda množine (*gerund. praet. plur. masc. et fem.*). Zanimljiva je terminologija koju Kurelac rabi. I dok danas gerund razumijemo kao „infinitni glagolski oblik u latinskom, u kosim padežima zamjenjuje infinitiv, na hrvatski se ob. prevodi glagolskom imenicom

[*ars scribendi* umijeće pisanja]³⁷, iz primjera koje predvodnik riječke filološke škole navodi, jasno je da je za njega gerund glagolski prilog. Tako on navodi kako Vuk Karadžić razlikuje tek dva oblika gerunda, jedan za sadašnje vrijeme (*misleći*) i jedan za prošlo, *minulo* vrijeme (*mislevši*) (v. više RK, str. 41). Upravo su nastavci -ći i i -(a)vši nastavci glagolskoga priloga sadašnjega i prošlog. U prilog navedenome govore i sljedeći primjeri koje spominje Kurelac: „Pade na lice svoje *molej* se i *glagoljej*” (RK, str. 42), odnosno *Pade na lice svoje moleći se i govoreći*, „I *spleteše* venac trnov *vozložiše* na glavu jeho” (RK, str. 43), odnosno *I spletavši vijenac od trnja položiše mu ga njemu na glavu*. Primjeri koje Kurelac navodi i za koje se zalaže da se i dalje koriste pripadaju čakavskome narječju, konzervativnome sustavu (*Všadšiže abie s taćanijem k carju, prosi glagoljući (...)*) (RK, str. 43), *I izšedše iz grob po voskreseniju jeho prijdoše vu svetij grad.* (RK, str. 43)), što govori u prilog Kurelčevoj težnji za arhaizacijom jezika.

Kurelac spominje i participe kao deklinabilne riječi te ih razlikuje od gerunda iako priznaje kako su potonji možda tek „krhtica participija” (RK, str. 43). Izgleda da je Kurelac shvaćao sličnost između gerunda i participa, ali ih nije poistovjećivao. No, za oba se je oblika zalagao pa tako govori „(...) hvatajmo se participa živo: njega je odreći se s neke česti zakona bogatstva i krasote jezika našega” (RK, str. 43). Gerunde i participe razlikovao je i Veber te je za prvi oblik smatrao da je i dalje potreban našem jeziku, dok su participi potrebni samo u određenim trenucima kada treba razlikovati rodu: „Po meni participiju je u našem jeziku samo ondje mjesto, gdje bi imalo stajati razlikujuće zaima koji, -a, -e, a svigdje drugdje treba pisati gerundij (...)” (BJ, str. 346). Glavna razlika u Veberovu i Kurelčevu poimanju participa i gerunda je u tome da je za Vebera gerundij nedeklinabilan, dakle odgovara onome što danas nazivamo glagolskim prilozima, dok Kurelac participe deklinira (*Ne znajućê da živu*, F, str. 25;

³⁷ <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>, pregledano 2. svibnja 2015. u 18:58.

izgovorivšû reče, F, str. 210). Veber zaključuje mišlju kako participe treba zamijeniti gerundima „po zahtjevu današnjega jezika” (BJ, str. 346) te se time približava današnjem stanju u jeziku kada su participi nestali.

U tekstovima Frana Kurelca uočavamo dvojinu imenica i glagola. U obje je kategorije riječ o noti konzervativnosti koju Kurelac njeguje u hrvatskome jeziku. Primjere za dvojinu glagola izdvaja Marija Turk te navodi sljedeće primjere: „mrsko se *gledasta*, oba rukopisa *pišeta*, u tom sta *složna*” (v. više Turk 1996: 10), dok su primjeri dvojine imenica *dvaju padežû* (F, str. 210), *širokih rukavû* (F, str. 4).

Izdvojiti treba i vid pridjeva. Kurelac razlikuje *izvjestni* i *neizvjestni*, odnosno određeni i neodređeni vid pridjeva, pri čemu je neodređeni uvijek posebno označen, kao u primjeru *Mulj govora nespretnâ i nepotrebnâ*. Veber smatra kako pridjevi trebaju imati samo jedan vid, i to *izvjestni* (određeni). Smatra da je glavni razlog tome promjena koja se događa u jeziku i koju treba poštovati ili, jednostavnije rečeno – život.

5.4. Sintaktička analiza

Adolfo Veber Tkalčević hrvatsku je jezičnu povijest zadužio, kao što smo već naveli, prvom sintaksom hrvatskoga jezika – *Skladnjom ilirskoga jezika za niže gimnazije* objavljene u Beču 1859. godine. O njegovoj se sintaksi, kao i o detaljnoj analizi njegovih sintaktičkih prijedloga već mnogo govorilo³⁸ pa ćemo u ovome radu dati tek osnovni pregled Veberove *Skladnje*, detaljnije se zaustavivši na terminologiji koju koristi te na nekoliko kategorija koje ćemo usporediti s onima koje u svojim tekstovima spominje Fran Kurelac.

Skladnja ilirskoga jezika sastoji se od triju dijelova: *odsěk pèrvi*, *odsěk drugi* i *odsěk tretji* ili od, kako Veber navodi u uvodnim riječima prvoga dijela svoje sintakse, *skladnje slaganja*, *dělovanja* i *poredanja*. Kao zasebno poglavlje izdvaja *Dodatak* ili *nauk o raznih izrekah* u kojima govori o stihotvorstvu, znakovlju koje se koristi u metrici, naglašenim slogovima i nenaglašenim slogovima (v. više SKL 2005: 192). *Skladnju* jezikoslovac zaključuje poglavljem *Opazka pisca Skladnje* u kojoj navodi kako je svoju sintaksu sastavio prema *Slovnici Hèrvatskoj* za gimnazije i realne škole Antuna Mažuranića iz 1859. godine, a ističe kako je u njoj dao kratak pregled sintaktičkih pravila jer je pisao za učenike, a vjeruje da oni imaju dobre učitelje koji će njegova pravila razraditi i potkrijepiti s mnogo više primjera nego što ih je sam zapisao. Vjerodostojnost svojih primjera potvrđuje imenima pisaca iz čijih su djela preuzeti. To su: „Vuk Štefanović, oba Mažuranića, Ternski, Vraz, Kurelac, Šulek, Stojanović i Bogović” (SKL 2005: 192), a spominje i Matiju Mažuranića.

Počet ćemo sa samim nazivom *skladnja* koja, naravno znači sintaksa. Prvi dio Veberove sintakse, *skladnja slaganja*, odnosi se na definiciju sintakse za

³⁸ (v. više Stolac 1998: 81 – 87, Pranjković 1998: 1 – 8, Oraić 2005: 229; Rogač 2011: 25, Aspan 2011: 35, Reškovic 2009: 179)

koju Ivo Pranjković smatra kako zbog svoje dorečenosti i jednostavnosti i danas djeluje poticajno (v. više Pranjković 1999: 316): „Skladnja uči, kako se slažu ili skladaju pojedine reči, da od njih postanu izreke, a od ovih čeli govor” (Veber Tkalčević 2005: 5). Dalje dijeli *izreke* (rečenice) na *proste, razširene, jednostavne, stegnute, sastavljene, mnogostručno sastavljene i pokratjene*. *Proste* su rečenice one koje se sastoje samo od subjekta i predikata³⁹, a one, kao i *razširene* izreke, mogu biti *jednostavne* i *stegnute*, odnosno mogu imati samo jedan subjekt i jedan predikat⁴⁰ ili, kao u slučaju potonjih, jedan subjekt može stajati uz više predikata, više subjekata može stajati uz jedan predikat ili jedan subjekt i jedan predikat mogu stajati uz više *pridatakah* (atribut) ili *dopunjakah* (priložne oznake). Termine *jednostavna* i *prosta* rečenica danas smatramo sinonimima, a to dokazuju i definicije u hrvatskim gramatikama: „Rečenica u kojoj se osnovno rečenično ustrojstvo pojavljuje samo jedanput zove se jednostavna ili prosta rečenica” (Težak, Babić 1992: 220), u *Hrvatskoj gramatici* Eugenije Barić i suradnika stoji „(...) u gramatičkoj tradiciji dosada [ih se] držalo samo prostim (jednostavnim) (...)” (Barić 1997: 456), a Radoslav Katičić prostim rečenicama naziva one koje „nisu postale ishodište preoblici sklapanja i nesklopljene se povezuju u diskurs” (Katičić 2002: 162), ali jednostavne rečenice ne spominje.

Skladnja djelovanja započinje pregledom hrvatskih padeža koje imenuje terminima koje i danas rabimo, ali lokativ naziva *prepozicionalom*. Dalje govori o prijedlozima koji stoje uz genitiv, dativ, akuzativ, prepozicional i instrumental

³⁹ Autor navodi sljedeće primjere prostih izreka: „Učenik uči. Bog je pravičan” (Veber Tkalčević 2005: 9). Iz ovoga primjera zaključujemo da „kopulu nikako ne vidi kao dio predikata, što dokazuje i definicijom proste izreke (rečenice): „Prosta je izreka onda, kada ima samo subjekt i predikat, a kadšto i kopulu; n. p. Učenik uči. Bog je pravičan. (S, 5)” (Stolac 1998: 86).

⁴⁰ Veber razlikuje glagolske i imenske predikate. Za potonje govori kako se mogu izreći *samostavnikom* (imenicom), *pridavnikom* (pridjevom), *participijem* (participom), *zaimenom posjedovnim* (posvojnom zamjenicom), *brojnikom* (brojem) i *prislovom* (prilogom) (v. više Stolac 1998: 86).

te o drugim sastavljenim prijedlozima⁴¹. Zatim govori o porabi *pridavnikah* (pridjeva), *brojnikah* (brojeva), *zaimenah* (zamjenica) koje onda dijeli na pokazne, upitne, odnosne te *neoprđeljene* (neodređene). U poglavlju *O sastavljenih izrekah* govori tek okvirno o složenim rečenicama te dalje govori o konjugaciji perfektivnih i imperfektivnih glagola te o svim gramatičkim svojstvima glagola, a posebno obrađuje pasiv, optativ, imperativ, infinitiv. Slijedi poglavlje o veznicima, i to *uzporednim* i *podrednim*. *Uzporedni* su *veznici* „konjunktori [a] dijele se na spojne (tj. sastavne), razstavne, protivne (tj. suprotne), uzročne (bo, jer, što, jer da), zaključne (...) i mjesne. *Podredni* *veznici* (tj. subjunktori) dijele se na vremenske, pogodbene, uzročne (...), dopusne, namjerne, posljedične, prisposodne (...) i upitne (...)” (SKL 2005: 208).

Treći dio, *skladnja poredanja*, govori o redu riječi u rečenici koji može biti *naravni*, prirodni (gramatičko-semantički) i *umětni* (stilski obilježen) (v. više Pranjković 2005: 209), o *razgodcima* (interpunkciji) i pisanju imena stranoga podrijetla. Posljednje je poglavlje vrlo zanimljivo jer ga danas susrećemo u pravopisima, ali ne i u gramatika čiji je sastavni dio i sintaksa (usp. Babić, Finka, Moguš 1996; Anić, Silić 2001; Težak Babić 1992; Barić i sur. 1997).

O sintaksi Frana Kurelca reći ćemo tek nekoliko pojedinosti te ćemo ih usporediti s Veberovim rješenjima. Riječki jezikoslovac nije se ovom jezičnom granom posebno bavio, već o njoj zaključujemo na temelju primjera iz njegovih tekstova. Ono što ćemo posebno izdvojiti je genitiv jednine i prijedlog koji dolazi uz njega. Kurelac smatra kako se prijedlog *od* sve više koristi na štetu hrvatskoga jezika, a u njega je došao pod utjecajem talijanskoga jezika⁴².

⁴¹ Riječ je o prijedlozima sastavljenih od dvaju prijedloga, npr. *iz + med* = *izmed*; *po + radi* = *poradi*. Za više primjera v. SKL 2005: 71-73.

⁴² Kurelac misli na prijedlog *di* koji odgovara našem genitivu.

Pretpostavljamo da Kurelac misli pritom na uporabu ovoga prijedloga pri izricanju posvojnosti jer ga jezikoslovac koristi uz genitiv u svojim tekstovima pri izricanju⁴³ pasivnih konstrukcija (*Meni je od njih odsudjeno* (RK, str. IV), *Od njih niti mi može pohvale biti* (RK, str. IV)) ili isticanju mjesnih ili vremenskih odnosa (*od Okiča pa do Kleka* (RK, str. V), *od Vodnika do dan danas* (RK, str. 3)). Adolfo Veber Tkalčević o prijedlogu *od* uz genitiv piše u svojoj *Skladnji* te navodi čitav niz kategorija u kojima se javlja, no konstrukciju *od + genitiv* pri izricanju posvojnosti ne spominje, već navodi da se ona javlja kada izričemo od čega je što napravljeno, kao u primjeru: „Naznačujući gradivo, od koga je što učinjeno; n. p. ovaj je kip od željeza (...)” (SKL, str. 54). I u njegovim djelima uočavamo nedosljednost. I dok naslov *Brusa jezika* (ne *Brusa od jezika*) ukazuje na to da je pri izricanju posvojnosti koristio posvojni genitiv, u primjeru *Ima od Puškina sila pëshmah* (SKL, str. 54) pogrešno koristi konstrukciju *od + genitiv* jer imenica u genitivu (*Puškina*) označuje živo, čovjeka pa se pri izricanju posvojnosti ne bi trebalo koristiti prijedlogom *od* i genitivom. I ovdje bi detaljnija analiza pokazala potpuniju sliku uporabe posvojnoga genitiva u Veberovim tekstovima, no kako nam je cilj pokazati opću sliku njegovih sintaktičkih ostvaraja, na ovome ćemo se zaustaviti.

Kada je u pitanju red riječi u atributnome skupu, Fran Kurelac je, kao i u mnogo drugih kategorija promatranih u ovome radu, vrlo nedosljedan. Tako nailazimo slijed *atribut + imenica*: *božji dan* (RK, str. 103), *glagolskoga pisma* (RK, str. 108), *naš bogati jezik* (F, str. 5), *božje ljubavi* (F, str. VI), *božja dobrota* (F, str. 2), ali i slijed *imenica + atribut*: *strah božji* (F, str. 2), *naravi božjoj* (F, str. 2), *rodu ljudskomu* (F, str. 2), *narod slovinski* (RK, str. 144). Veber o redu riječi govori u trećemu dijelu svoje *Skladnje* kojoj već sam naslov sugerira slijed *atribut + imenica* (*Skladnja ilirskoga jezika*). Prema njemu, *epitet*

⁴³ Navodimo samo nekoliko kategorija, a detaljnom bi se analizom zasigurno utvrdio veći broj kategorija i odgovarajućih primjera.

(atribut) „se metje za samostavnikom, ako neću da govorim toliko o njem, koliko o samostavniku; n. p. Što pišeš? *Slovniceu latinsku*; a Kakovu slovniceu pišeš? Pišem *latinsku slovniceu*; jer da pišem slovniceu, to već znade drugi; tu je dakle latinsku važnija reč (...)” (SKL, str. 157). Možemo zaključiti kako Veber smatra da redoslijed *atribut + imenica* ili *imenica + atribut* ovisi isključivo o autorovoj namjeri da istakne ono o čemu govori. No, u rečenici „Ako su se oni od svoga prostoga naroda učili govoriti, to i mi radimo, s tom ipak razlikom, da su se oni ograničavali na narod svojih krajevah, dočim smo mi obuhvatili sav savcati *narod hrvatski* (...) (OB, str. 381) vidimo odstupanje od ove teze. U označenom primjeru uočavamo slijed *imenica + atribut*, no smatramo da je naglasak upravo na riječi *hrvatski*, dakle atributu jer se njome subjekt surečenice razlikuje od drugoga subjekta (*oni*). Upravo je razlika u postupku dvaju subjekata ovih surečenica ono što treba istaknuti (*narod svojih krajevah – narod hrvatski*) te bi zbog toga, vodeći se onime što je Veber rekao u *Skladnji*, trebalo stajati *sav savcati hrvatski narod*. Zaključujemo da iako u Veberovim tekstovima nalazimo više primjera sa slijedom *atribut + imenica* (*najnovije vrieme* (BJ str. 339), *starijih piscih* (OB, str. 381) i u djelima ovoga jezikoslovca vidljiva je nesustavnost na sintaktičkoj jezičnoj razini.

5.5. Tvorbena analiza

U ovome potpoglavlju nećemo prikazati sve tvorbene obrasce koje Adolfo Veber Tkalčević i Fran Kurelac spominju izravno (izrijekom govoreći o tvorbi) ili neizravno (iščitavajući ih iz njihovih primjera), već ćemo se osvrnuti na neke primjere tvorbe koje dvojica jezikoslovaca u svojim tekstovima spominju. Kako su predstavnici riječke i zagrebačke škole tek oko nekoliko primjera polemizirali jedan s drugim u vezi s tvorbom, usporedno ćemo prikazivati njihova rješenja za iste tvorbene obrasce, a neki primjeri koje ćemo navoditi su izdvojeni i obično u njihovim tekstovima spomenuti tek usputno.

U *Kako da sklanjamo imena?* Kurelac govori i sklonidbi padeža pa ističe kako se i dalje u nominativu jednine za vršitelja radnje u muškome rodu nepravilno koristi sufiks –oc (*čtioc, vladaoc, žeteoc*), a ne sufiks na –lac (*čtilac, vladalac, žetelac*). Jezikoslovac jasno ističe kako se /l/ ne vokalizira u /o/ samo u nominativu. U ostalim se padežima mijenja u /o/ (*čtioca, vladaoca*), no ne treba ovu promjenu provodi u riječima koje se, kako navodi Kurelac, rijetko koriste (*žalac – žalca, Kurelac – Kurelca*). I u hrvatskome standardu normiran je sufiks –l(a)c (*ronilac, čitalac, spasilac*) koji se u drugim padežima vokalizira u /o/ (*ronioca, čitaoca, spasioca*).

O tvorbi saznajemo i iz *Mulja govora* u kojem Kurelac kritizira riječ *crnina*⁴⁴, a smatra da je, kao i ostale riječi koje završavaju sufiksom –ina, loše tvorena (*tkanina, konopnina, srebrnina*, v. više MG, str. 94). Tvorbenom analogijom s drugim riječima koje završavaju na –ina Veber opravdava riječ *crnina*. Navodi kako *rubnina, prtenina* i *tkanina* imaju jednak sufiks jer sve označavaju *latak* (tkanje), baš kao i *crnina* koja označava odjeću crne boje.

⁴⁴ Više o ovome v. potpoglavlje *Leksička analiza*.

Riječ *učiona*, s gledišta hrvatskoga standarda, Kurelac posve opravdano kritizira. Jezikoslovac smatra da su sve mjesne imenice treba tvoriti sufiksima – nica, –onica i –ica, a ne sufiksom –ana koji je, smatra jezikoslovac, turskoga podrijetla. Tako *novotarije* poput *gostione*, *štedione*, *kaznione*, *dvorane*, *ciglane* te konačno *učione* (v. više MG, str. 138) nisu dobre, već za potonju riječ predlaže oblik *učilnica*, dakle tvori ju sufiksom –onica (slogotvorno se /l/ vokaliziralo u /o/). U hrvatskom se standardu i danas predlaže oblik riječi sa sufiksom –onica jer riječi koje završavaju sufiksom –ona pripadaju razgovornome stilu (v. više Težak, Babić 1992, str. 164). Riječi na –ona ili –ana nastale tvorbenom analogijom prema turskome *divan-hana* (*divanàna*) te u skladu s njegovim purističkim zamislama, ne bi smjele biti tvorene ovim sufiksom (v. više MG, str. 138). Tako bi učionica trebala biti *učilnica* (uočavamo arhaično nevokaliziranje /l/ u /o/), *gostiona* *gostilnica*, *pisarna* *pisarnica* (v. više MG, str. 138). Veber se ne slaže s Kurelcem jer smatra da su sufiksom –ana tvorene hrvatske riječi poput *poljane* i *ciglane* koje nisu mogle biti pod utjecajem turskoga jezika posebno zato što se potonja nalazi u sustavu kajakovskoga narječja.

O Veberovoj tvorbi saznajemo ponešto iz *Obrane nekoliko tobožnjih barbarizama* u kojem ističe sufiks –lo kojim se naznačuje oruđe kojim se što radi (v. više NP, str. 378). Tako Kurelcu odgovara da je držalo dobro tvorena riječ jer je tvorena istim sufiksom kao i ostala oruđa, držalo i žarilo.

Spomenuti treba i riječ *odputovati* koju Kurelac kritizira i smatra da ju treba zamijeniti riječju uputiti se te navodi citate hvarskih narodnih pjesama te Gundulićevih i Palmotićevidjela kojima to potvrđuje. Veber smatra da je ta riječ vrlo dobro tvorena jer prijedlog od znači da se što udaljuje od čega te da je tvorena analogijom s *odići*, *odlaziti*, *odglavinjati*, *odskitati* (v. više OB, str. 387).

5.6. Leksička analiza

Leksik Frana Kurelca i Adolfa Vebera Tkalčevića obilježen je izrazitim jezičnim purizmom, no riječki je jezikoslovac, kao i u mnogim drugim jezičnim pitanjima, bio puno radikalniji. Gotovo je s jednakim neodobravanjem gledao na posuđenice i prevedenice u hrvatskome jeziku. Ipak, obojica su rado koristili latinske izraze i poslovice u svojim djelima što dokazuje njihovo vrsno klasično obrazovanje: *Quid dicas faeci huic?* (RK, str. 136), *Compelle intrare* (KI, str. 71), *Non bene smper olet, qui semper bene olet* (MG, str. 98), *vocabula (et formae) cadent, si volet usus* (BJ, str. 346), *sine ira et studio* (OB, str. 390).

U duhu Kurelčevih purističkih ideja nastaje *Mulj govora nespretnâ i nepotrebnâ* (ili *O barbarismih*) u kojem napada „bėsne neologiste, ponajprije Bogoslava Šuleka iako ga ne spominje, zato što uvode u književni jezik nove riječi ili čak riječi koje sami kuju.” (Pranjковиć, 1996: 21). Kurelac kritizira niz riječi koje je hrvatski jezik primio preko njemačkoga, ruskoga, češkoga ili srpskoga jezika te vrlo oštro kritizira tadašnje jezično stanje: „Čto je najžalostnije pri tom gnjiležu našega jezika, još je i to, da mi putem naših knjig i novin tu njegovu crvljivost i plėsan i podalje raznosimo, te s naše zlokobne pisarije kděkoje se strane našega naroda okružile, koje dosad sdrave sdravcate bile” (MG, str. 108). Leksik, baš kao i morfologija, ponajbolje svjedoči o Kurelčevoj želji za arhaizacijom. Neke od riječi koje izdvaja u hrvatskome jeziku su nove te se zbog toga, prema njegovu mišljenju, ne bi trebale koristiti. Tako je riječ *čin* „milostnica novlja” (MG, str. 94), o riječima *haps* i *hapsana* govori kako „ima svojih 20-30 g., da je ta rěč po hrv. stranah povse nepoznata bila, a sad se prilično razastrla, iz krajev srbskih dopremljena” (MG, str. 100), a *drmati* je „u velikoj milosti u naših mladenačkih duhov” (MG, str. 98) pa zaključujemo kako ni ova riječ nema uporište u starijem leksiku. O njegovim jezikoslovnim zamislima saznajemo ponešto i iz Veberova teksta *Obrana*

njekoliko tobožnjih barbarizamah. Predstavnik zagrebačke škole ističe kako je Kurelac predlagao da se leksik hrvatskoga jezika mora ugledati na onaj najstarijih hrvatskih pisaca, dok su novotvorenice dopuštene samo onda kada postoji potreba za imenovanjem pojmova kojih u vrijeme pisanih uzora na koje se oslanja nije bilo (v. više BJ, str. 375).

U pokušaju da riječima koje je naveo u *Mulju govora* pronađe hrvatske zamjene, Kurelac je ostvario različite rezultate. *Falingu*, *haps* te *rešt* ili *pržun* opravdano zamjenjuje *pogreškom*, odnosno *tamnicom*, no za riječ *brzobjaviti* nudi oblik *predati ili izručiti žici, javiti po žici*. Ovaj oblik nije dobar jer je „sintagma istovjetnog značenja s gledišta ekonomije izraza manje prihvatljiva od pojedinačne riječi” (Turk 1996: 11). Zamjene za riječi stranoga podrijetla Kurelac pronalazi u Gundulićevim, Budinićevim i Palmotićevim djelima, kao i u hrvatskim jezičnim priručnicima. Tako kritizira upotrebu glagola *desiti* (*se*) te ističe kako „taj glagol kao da je u taj par vlastiti Srbijem, er niti ga ja od prostoga naroda po Hrvatih slušam, niti mu je spomena u Mikalji niti u Dellabelli, a još manje u slovnica kajkavačkih” (MG, str. 96).

Fran Kurelac kritizira i neke riječi koje su danas u hrvatskome standardu posve uobičajene. Za *parobrod* predlaže *paroplov* iako se upravo parobrod nalazi u prvome hrvatskome pomorskom rječniku, onome Bože Babića iz 1870. godine (v. više Stolar 2006: 36). Zanimljiva je riječ *predstaviti* koja je, zaključujemo prema onome što piše Kurelac, polisemična pa znači dovesti koga, pokazati koga, ukoriti koga, opominjati koga, nagovarati koga, razložiti komu što, promišljati o čemu, zamisliti što, dosegnuti što, doprijeti do čega, prinijeti što, biti poslan u čije ime, glumiti ili igrati što (prema tome je *predstava* lošiji izbor od riječi *igra* ili *gluma*) te izjadati se kome (v. više MG, str. 120, 121). U hrvatskome standardu ova riječ je također polisemična, no ima znatno manje značenja, a neka od njih su prenesena pa *glumiti* znači *lažno se predstavljati* iako je osnovno značenje ovoga glagola „reproduciranje i tumačenje dramskog

teksta na sceni govorom, mimikom i gestom” (Anić 2007: 118). No, u *Mulju govora* glagol *predstaviti* ima doslovno značenje *glumiti* ili *igrati*, kao u primjeru „Ne: ona će sutra predstavljati Ofeliju ili Normu; nego: ona sutra zaigra ili zagluma Ofeliju, uzpěva Normu” (MG, str. 121).

Riječka škola nije dugo čekala na Veberov odgovor. Već 1874. godine piše *Obranu nekoliko tobožnjih barbarizamah* te se u prvim redcima svoga teksta izravno referira na *Mulj govora*. Ističe Kurelčevo znanje jezika, kako hrvatskoga tako i onih europskih te ne umanjuje važnost njegova doprinosa hrvatskoj filologiji, no smatra kako je i u leksiku Kurelac previše usmjeren na arhaizaciju jezika. Time riječki jezikoslovac, prema Veberovu mišljenju, riječi čini nerazumljivima, a upravo se razumljivost „u govoru i pismu najprije traži” (OB, str. 378). Predstavnik zagrebačke filološke škole svjestan je da su djela starih hrvatskih pisaca vrijedan izvor leksičkoga blaga, no ne i presudan jer su oni bili vrsni poznavatelji ondašnjega jezika, ali smatra kako se jezik razvija te zbog toga u njemu dolazi do promjena. Ističe kako njegovi suvremenici, dakle govornici ondašnjega jezika, pozivajući se na znanost kojima su se „stari malo bavili” teže „za točnošću i kratkoćom izraza, ter pokraćujemo duge rieči, za svaki pojam upotrebljujemo svoju rieč, za nove misli stvaramo osebne besjede, sastavljamo samostavnike, riečju, udešavamo jezik prama svojim potrabam i prama svojemu ukusu” (OB, str. 381).

U obogaćivanju leksičkoga blaga, navodi Veber, prvo treba posegnuti za „živućim jezikom, i to štokavskim, jer i većina naroda jesu štokavci, i mi smo jednoglasno štokavsko narječje primili za književni jezik” (OB, str. 380). Ističe kako nastojanja da se piše neobičnim riječima i izrazima kako bi jezik bio elegantniji nisu valjana jer neobične riječi i izrazi doprinose samo nerazumljivosti jezika, a ne njegovoj ljepoti. Naravno da se ova misao odnosi na Kurelčevu težnju za arhaizacijom jezika i uporabom starih arhaičnih oblika iako ime riječkoga jezikoslovca ne spominje izravno. Nastavlja mišlju kako bi upravo

u štokavskome narječju pokušao pronaći hrvatske istovrijednice za riječi stranoga podrijetla pa riječima most, ručnik i mladoženja daje prednost pred ćuprijom, peškirom i gjuvegijom. No, navodi kako mu je „cukar miliji od šećera” a frižak miliji od svjež (v. više OB, str. 381). Opravdava ovaj izbor mišlju kako su navedene riječi stranoga podrijetla u hrvatskome jeziku toliko ukorijenjene pa se u narodu ne osjeća njihovo strano podrijetlo. Ipak, navedeno se kosi s njegovim riječima kako se treba služiti „takovimi riečmi i izrazi, koji su u njem svuda poznani, nego koji samo u pojedinih krajevih dolaze” (OB, str. 380) jer su spomenute riječi regionalizmi.

Ako u štokavskome narječju ne bi pronašao odgovarajuću riječ, posegnuo bi za leksikom čakavskoga, a potom i kajkavskoga narječja, ali bi odabrane riječi prilagodio štokavštini. Kada ni u dvama narječjima ne bi pronašao željenu zamjenu za riječi stranoga podrijetla, posegnuo bi za djelima hrvatskih pisaca, prvo svojih suvremenika, a onda i onima starijima. Ni od slavenskih jezika Veber ne bježi te priznaje kako bi i iz njih posudio *koju potrebitu riječ ili izraz*. Kada se ni jedan od navedenih izvora ne bi pokazao dovoljno dobrim, Veber bi, služeći se etimologijom i analogijom drugih hrvatskih riječi, tvorio novotvorenicu, baš kao što su to činili „pisci zagrebačke škole, na koje ipak naš starina⁴⁵ diže najveću viku” (OB, str. 382).

Možemo zaključiti kako Veber o jeziku promišlja kao o živom, promjenjivom organizmu koji mora svoje uporište tražiti u starijim izvorima, ali isto tako mora biti otvoren prema promjenama koje se u njemu odvijaju. Time se predstavnik zagrebačke škole približava principu elastične stabilnosti koji će u 20. stoljeću hrvatskoj lingvistici približiti Ljudevit Jonke. U prvome broju časopisa *Jezik* iz 1952. godine ovaj jezikoslovac naznačuje kako je jezik „bogat, živ i elastičan organizam”, a osnovni je princip „svakoga, pa i našeg književnog

⁴⁵ Predstavnik zagrebačke škole pritom, naravno, misli na Frana Kurelca koji svojim *Muljem napada*, kao što smo već naveli, Bogoslava Šuleka.

jezika, princip elastične stabilnosti” (Jonke 1952: 1). O ovome su principu govorili lingvisti Praške škole, „a uvodi ga Vilém Mathesius (*O požadavku stability ve spisovném jazyce*, 1932) kao opreku načelima povijesne čistoće i linearne pravilnosti” (Mičanović 2006: 560). Ljudevit Jonke smatra kako standardni jezik (koji on naziva književnim) mora biti stabilan, ali istovremeno „tako elastičan da može prihvatiti sve novo što koristi pravilnom izvršavanju funkcija i njegovu ograničenom razvitku. Taj princip zove se u nauci o jeziku principom elastične stabilnosti. Književni se jezik ne može i ne smije ukočiti u jednom svojem razvojnom stupnju, ali ne može se i ne smije ni razliti ni razvodnjati u novostima u tolikoj mjeri da to nanosi štetu sporazumijevanju, zaključivanju, spoznaji, umjetničkom efektu” (Jonke 1965: 191). Veber ističe kako se leksik hrvatskoga jezika temelji na trenutnom narodnom jeziku te na djelima starih i novih pisaca (statičnost, stabilnost jezika), ali isto tako ne treba u potpunosti odbaciti ni posuđenice ukorijenjene u jeziku pa ih više ne shvaćamo kao riječi stranoga podrijetla te tvorbu novih riječi kako bi se imenovali novi pojmovi (dinamičnost, elastičnost jezika).

Treba spomenuti i nekoliko riječi čiju uporabu Veber opravdava, a koje su se našle na Kurelčevu udaru. Tako su brzojav i brzojaviti u potpunosti prikladne hrvatskome jeziku. Smatra kako sintagma javiti po žici koju predlaže Kurelac nije loša, ali smatra da se ostale riječi povezane s brzojaviti ne mogu tvoriti analogijom od ove riječi pa izdvaja sintagme *predati viest žicom* (brzojav), *postaja žice* (brzojavna postaja), *javljač žicom* (brzojavljač). Kurelac riječ *crnina* želi zamijeniti riječju *korota*, neovisno o tome je li riječ o odjeći koju nosimo tugujući za kim ili ne. Veberu riječ *crnina* etimološki je jasnija te ju dovodi u tvorbenu vezu s ostalim riječima na –ina, dok *korota*, smatra Veber, samo govori u prilog Kurelčevoj arhaizaciji, a zamijeniti bi ju trebalo sintagmom *zaviti se, obući se u crno*. Imajući na umu kako je sintagma istovjetnoga sadržaja lošiji izbor od punoznačne riječi, zaključujemo kako je

korota bolji izbor. U hrvatskome standardu ove su riječi gotovo sinonimi, o čemu svjedoče i rječničke natuknice: „kòrota ž ⟨G mn kòrōtā⟩, 1. žalost za pokojnikom, 2. žalobno odijelo; crnina”, „crnina ž, 1. crna odjeća kao znak žalosti, korotna odjeća [nositi crninu; biti u crnini; skinuti crninu], 2. v. crnilo (2), 3. agr. sorta crnoga grožđa”⁴⁶. Adolfo Veber Tkalčević proziva i Kurelčev subjektivan dojam o slatkoći neke riječi, kao na primjer *paroplova* u odnosu na parobrod: „(...) po čem bi bilo ovo slađe od onoga, toga nam nije kazao” (OB, str. 388).

Među riječima koje Kurelac izdvaja kao barbarizme, nailazimo na neke koje se i danas koriste u hrvatskome standardu, kao *brzobjav*, *crnina*, *čin*, *djelokrug*, *odputovati*. Neke riječi koje je riječki jezikoslovac izdvojio Adolfo Veber Tkalčević ne pokušava obraniti pa zaključujemo kako se ni on s njima ne slaže. To su *haps*, *hapsana*, *faliti* i *falinga* koje su stranoga podrijetla, a obojica su smatrali da nema potrebe za posuđenicama ako u hrvatskome jeziku postoji adekvatna istovrijednica, u ovome slučaju zatvor, tamnica te nedostajati i pogreška.

I dok Vebera Ivo Pranjković naziva jezičnim racionalistom i realinom (v. više Pranjković 1996: 22), Kurelac je gotovo utopistički pokušao ukloniti svaki strani utjecaj u hrvatskome jeziku. Pristupa mu izuzetno konzervativno, zagovarajući njegovu arhaičnost. Sanjar ili racionalist, obojica su bili vatreni i nepokolebljivi zagovaratelji svojih filoloških ideja, a u svojim su se polemikama bavili purizmom koji i danas predstavlja *kamen smutnje*, dodajmo *velike*.

⁴⁶ <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>, pregledano 3. svibnja 2015. u 18:45.

6. Zaključak

Proučavajući djela ovih dvaju jezikoslovaca možemo zaključiti da se obojica priklanjaju morfonološkome pravopisu te su njihovi tekstovi, za razliku od onih zadarske filološke škole, poprilično ujednačeni po tom pitanju. Razlike uočavamo u provođenju nekih pravopisnih pravila, no to nema izravne veze s pravopisnim načelom. U slovoписu, fonologiji, a posebno morfologiji uočavamo izrazitu arhaičnost Kurelčevih oblika što mu Veber izrazito zamjera ističući kako riječki jezikoslovac zanemaruje činjenicu da se jezik mijenja i prilagođava vremenu.

Na gotovo svim jezičnim razinama uočavamo nedosljednosti kod obojice jezikoslovaca jer se u ovome razdoblju hrvatska norma još uvijek razvija i mijenja, a u hrvatskih se jezikoslovaca tek počinje razvijati svijest o njegovoj polifunkcionalnosti.

Fran Kurelac trudio se je svojim jezičnim oblicima što više približiti hrvatski jezik drugim slavenskim jezicima, dok se je Veber, slijedeći ideje ilirizma, priklonio ideji o ujedinjenju južnih Slavena. No, treba naglasiti kako to nije značilo zanemarivanje posebnosti hrvatskoga jezika. Predstavnik se je zagrebačke filološke škole zalagao za to da štokavsko narječje postane osnovom hrvatskoga književnoga jezika, no, za razliku od hrvatskih vukovaca, nije zanemarivao važnost i posebnost preostalih dvaju narječja. U njegovim tekstovima uočavamo čakavske i kajkavske elemente, i to ne samo na leksičkome planu, već i u fonologiji i morfologiji.

Iako riječka filološka škola nije doživjela onakav uspjeh kakvome se Fran Kurelac nadao, ne možemo zanemariti njegov značaj i doprinos hrvatskoj filologiji, ali i oblikovanju hrvatskoga identiteta. U vremenu kada je *hrvatsko* bilo nepoželjno ili, barem, manje poželjno Kurelac se svojim tekstovima nije

libio promicati važnost i vrijednost hrvatskoga nacionalnog duha. Svojim je učenicima, kasnije vrsnim filozofima, usadio dovoljno ljubavi prema jeziku i filološkoga znanja da su oni u svoje nasljeđe, a svima nama na korist, ostavili vrijedne leksikografske i popularno-znanstvene radove.

Zagrebačkoj školi, osim dobro osmišljenoga jezičnog plana, uspjeh je osigurao i njen predstavnik Adolfo Veber Tkalčević. Svojim je vrsnim poznavanjem jezika doprinio opisivanju hrvatske sintakse te je o jeziku promišljao na suvremen način.

Hrvatskim se jezikoslovcima Adolfu Veberu Tkalčeviću i Franu Kurelcu ne može poreći veliko jezikoslovno znanje te gorljivost u obrani svojih ideja. Obojica su svoje jezične koncepcije potkrijepili valjanim argumentima, no vrijeme, a možda i nespремnost Frana Kurelca da prilagodi svoju koncepciju suvremenim tekovinama u jeziku, presudili su u korist zagrebačke filološke škole, baš kao što su se krajem 19. stoljeća mlađi lingvisti počeli sve više okretati hrvatskim vukovcima.

7. Popis izvora i literature

Popis izvora:

1. Kurelac, Fran: *Fluminensia ili koječega na Rěci izgovorenâ, spevanâ, prevedenâ i nasnovanâ po Franu Kurelcu starinom Ogulincu a rodom iz Bruvna u Krbavi*, Zagreb, 1862.
2. Kurelac, Fran: *Kako da sklanjamo imena? ili greške hrvatskih pisac glede sklonovanja osobito drugoga padeža množine*, u: Jezikoslovne rasprave i članci, priredio Ivo Pranjković, Matica hrvatska, Zagreb, 1999, str. 70. – 87.
3. Kurelac, Fran: *Mulj govora nespretnâ i nepodobnâ nanešen na obale našega jezika: ili o barbarismih*, u: Jezikoslovne rasprave i članci, priredio Ivo Pranjković, Matica hrvatska, Zagreb, 1999, str. 93. – 150.
4. Kurelac, Fran: *Recimo koju*, Karlovac, 1860.
5. Partaš, Josip: *Pravopis jezika ilirskoga*, Zagreb, 1850, u: Biblioteka *Pretisci*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2002.
6. Veber Tkalčević, Adolfo: *Brus jezika*, u: Jezikoslovne rasprave i članci, priredio Ivo Pranjković, Matica hrvatska, Zagreb, 1999, str. 335. – 348.
7. Veber Tkalčević, Adolfo: *Obrana nekoliko tobožnjih barbarizamah*, u: Jezikoslovne rasprave i članci, priredio Ivo Pranjković, Matica hrvatska, Zagreb, 1999, str. 335. – 348.
8. Veber Tkalčević, Adolfo: *O našem pravopisu*, u: Jezikoslovne rasprave i članci, priredio Ivo Pranjković, Matica hrvatska, Zagreb, 1999, str. 349. – 374.
9. Veber Tkalčević, Adolfo: *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*, Beč, 1859, u: Biblioteka *Pretisci*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2005.

10. Veber Tkalčević, Adolfo: *Zagrebačka škola*, u: Jezikoslovne rasprave i članci, priredio Ivo Pranjković, Matica hrvatska, Zagreb, 1999, str. 425. – 428.

Popis literature:

1. Anić, Vladimir: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 2007.
2. Badurina, Lada: *Kurelčeva ortografija spram Brozova Hrvatskoga pravopisa*, u: Riječki filološki dani (Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 1. do 3. prosinca 1994.), Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 1996, str. 163. – 172.
3. Badurina, Lada: *O grafiji i ortografiji s posebnim osvrtom na (orto)grafijska rješenja u Fluminensii Frana Kurelca*, u: Fluminensia, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 1990, str. 26. – 31.
4. Banaš, Leopoldina Veronika: *Fluminensia u Fluminensii*, u: Fluminensia, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 1990, 7. – 17.
5. Barić, E. et al.: *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
6. Ham, Sanda: *Jezik zagrebačke filološke škole*, Knjižnica Neotradicija, kolo 2; knj. 1, Osijek, 1998.
7. Jonke, Ljudevit: *Književni jezik u teoriji i praksi*, Znanje, Zagreb, 1965.
8. Jonke, Ljudevit: *Uvodna riječ*, u: Jezik (časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika), Vol. 1, No. 1, Zagreb, 1952, str. 1. – 3.
9. Katičić, Radoslav: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002.
10. Lisac, Josip: *Hrvatska dijalektologija 2 (Čakavsko narječje)*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.
11. Lukežić, Iva: *Crkvenoslavenizmi u književnojezičnoj koncepciji Frana Kurelca*, u: Riječki filološki dani (Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 1. do 3.

- prosinca 1994.), Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 1996, str. 109. – 118.
12. Morić-Mohorovičić, Borana: *Novi život Babukićeve Osnove slovnice slavjanske* (Vjekoslav Babukić, Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga (Zagreb, 1836.) Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2012.), *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, Vol. 26, No.2, siječanj 2015, str. 164. – 167.
 13. Pranjković, Ivo: *Adolfo Veber Tkalčević i njegova Skladnja*, u: *Skladnja ilirskoga jezika*, Biblioteka Pretisci, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2005, str. 197. – 222.
 14. Pranjković, Ivo: *Adolfo Veber Tkalčević*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1993.
 15. Pranjković, Ivo: *Kurelac i Veber*, u: *Riječki filološki dani* (Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 1. do 3. prosinca 1994.), Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 1996, str. 17. – 24.
 16. Pranjković, Ivo: *Predgovor*, u: *Jezikoslovne rasprave i članci*, priredio Ivo Pranjković, Matica hrvatska, Zagreb, 1999, str. 11. – 17.
 17. Pranjković, Ivo: *Predgovor*, u: *Jezikoslovne rasprave i članci*, priredio Ivo Pranjković, Matica hrvatska, Zagreb, 1999, str. 315. – 323.
 18. Stolac, Diana: *Riječki filološki portreti*, Biblioteka časopisa Fluminensia, Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za kroatistiku, Rijeka, 2006.
 19. Strčić, Petar: *Rijeka u Kurelčevo doba*, u: *Riječki filološki dani* (Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 1. do 3. prosinca 1994.), Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 1996, str. 25. – 38.
 20. Težak, Stjepko; Babić, Stjepan: *Gramatika hrvatskoga jezika (Priručnik za osnovno jezično obrazovanje)*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.

21. Turk, Marija: *Fran Kurelac i Riječka filološka škola*, u: Riječki filološki dani (Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 1. do 3. prosinca 1994.), Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 1996, str. 7. – 16.
22. Vince, Zlatko: *Putovima hrvatskoga književnog jezika (Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora)*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2002.
23. Vujić, Perica: *Stosedamdeseta obljetnica "Temelja ilirskog i latinskog jezika za početnike"*, Hrvatistika, Vol. 3. No. 3, listopad 2009, str. 177. – 178.

Internetski izvori:

1. urednici Encyclopædie Britannice: Ojibwa, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/426328/Ojibwa>
2. natuknica *crnina*, <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>
3. natuknica *gerund*, <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>

8. Sažetak i ključne riječi

U Hrvatskoj su u 19. stoljeću djelovale četiri filološke škole: riječka, zagrebačka, zadarska i hrvatski vukovci. Zagrebačku je školu predvodio Adolfo Veber Tkalčević, riječku školu Fran Kurelac, zadarsku Ante Kuzmanić, a hrvatske vukovce Tomo Maretić, Franjo Iveković te Ivan Broz.

Na temelju jezične analize polemika, programatskih tekstova te ostalih jezikoslovnih djela Frana Kurelca i Adolfa Vebera Tkalčevića (*Recimo koju, Kako da sklanjamo imena? Mulj govora, Fluminensia, Brus jezika, O našem pravopisu, Obrana nekoliko tobožnjih barbarizamah, Zagrebačka škola*) utvrdili smo fonološke, morfološke, sintaktičke tvorbene i leksičke razlike jezičnih koncepcija dviju filoloških škola. Također, osvrnuli smo se na pravopisna razilaženja ovih dviju jezičnih koncepcija ustvrdivši i primjerima potkrijepivši kako su obje škole naklonjene morfonološkome pravopisu. Zagrebačka je škola *Brusom jezika* označila pobjedu nad riječkom filološkom koncepcijom te je, nastavljajući s ilirskom tradicijom, utvrdila štokavsko narječje kao osnovu hrvatskome standardu, ne zazirući ni od čakavštine ili kajkavštine. Naposljetku, kada se proučavaju filološke škole hrvatskoga 19. stoljeća, nezaobilazno je pitanje leksičkoga posuđivanja. I dok Kurelac oštro brani svoje purističke težnje, Veber je liberalniji po tom pitanju te se u svojim idejama približava pojmu elastične stabilnosti koji će u 20. stoljeću detaljnije definirati Ljudevit Jonke.

Ključne riječi: *hrvatski jezik, hrvatski jezik u 19. stoljeću, filološke škole, riječka filološka škola, zagrebačka filološka škola, Fran Kurelac, Adolfo Veber Tkalčević*

9. Abstract and keywords

In 19th century Croatia, there were four philological schools – the ones that operated in Rijeka, Zagreb and Zadar and Croatian Vukovites. Zagreb Philological School was led by Adolfo Veber Tkalčević, Rijeka Philological School by Fran Kurelac, Zadar Philological School by Ante Kuzmanić, whereas leaders of the Croatian Vukovites were Tomo Maretić, Franjo Iveković and Ivan Broz.

Based on the linguistic analysis of debates, programmatic texts and other linguistic works authored by Fran Kurelac and Adolf Veber Tkalčević (*Recimo koju, Kako da sklanjamo imena? Mulj govora, Fluminensia, Brus jezika, O našem pravopisu, Obrana nekoliko tobožnjih barbarozamah, Zagrebačka škola*), we have defined phonological, morphological, syntactic, word formation and lexical differences between the linguistic concepts of the two philological schools. Also, having analysed orthographical differences between the two linguistic concepts, we came to the conclusion that both schools were more inclined toward the morphonological orthography, which we have substantiated with examples. With linguistic work under the title *Brus jezika*, Zagreb Philological School marked a victory against Rijeka Philological School and, continuing the Illyrian tradition, established the Shtokavian dialect as base for the standard Croatian without belittling the Chakavian or the Kajkavian dialect. Finally, when one studies the 19th century Croatian philological schools, the question of lexical borrowing becomes unavoidable. While Kurelec fiercely defends his purist tendencies, Veber is more liberal in that regard, approaching the concept of elastic stability, which will be defined in more detail by Ljudevit Jonke in the 20th century.

Keywords: *Croatian language, Croatian language in the 20th century, philological schools, Rijeka philological school, Zagreb philological school, Fran Kurelac, Adolfo Veber Tkalčević*